

CUMHURİYET DÖNEMİ HADİS USÛLÜ ÇALIŞMALARINA FARKLI BİR BAKIŞ: EL-MANZÛMETÛ'L-FEHMİYYE

A Different Perspective on the Works of the
Methodology of Hadith At The Period of Turkish
Republic: *Al-Mandhumah Al-Fahmiyyah*

Fehmi Çiçek¹

ÖZ: Hadis usûlü alanında yazılan eserleri kısaca “Mensûr” ve “Manzûm” olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür. Hadis usûlü alanında Cumhuriyet Döneminde yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerine baktığımızda hemen hepsinin mensûr eserler hakkında olduğu görülmüştür. Maalesef Cumhuriyet Dönemi hadis usûlü eserleri arasında Türkçe manzûm bir hadis usûlü çalışmasına rastlanmamıştır. Bu nedenle, 7+7=14'lü hece yapısı, zengin kâfiyeleri, akademik muhtevası ve çekici üslubu ile kaleme aldığımız 80 beyitlik “el-Manzûmetü'l-Fehmiyye” adlı Türkçe manzûm hadis usûlü eserimiz; bu alanda oluşan büyük açığı kapatmayı ve Cumhuriyet Dönemi hadis usûlü çalışmalarına farklı bir boyut kazandırmayı hedeflemektedir. Bu özgün çalışmanın mukaddimesinde nübüvvet ilminin ehemmiyetine vurgu yapılmış ve hadis usûlünde yazılan temel kaynak eserlerle birlikte sahih, hasen, zayıf, merfû, maktû gibi yaklaşık 34 hadis istilâhı manzûm hale getirilmiştir. Bu manzûmenin, gerek lisans ve lisansüstü seviyede, gerekse İmam Hatip Liselerinde hadis usûlünü daha kolay ve ilgi çekici bir yöntemle öğrenim ve öğretimine katkı sağlayacağı ve ilerde

ABSTRACT: It is possible to divide the sources written in the Methodology of Hadith into two main groups: 1-Mansûr (prose works), 2- Mandhûm (poetic books). The Phd and Master's theses written in the methodology of Hadith in Turkish Republic are almost about prose works. Unfortunately, there is no Turkish poetic book written in the methodology of Hadith in the history of Turkish Republic. Therefore, Al-Mandhumah Al-Fahmiyyah written in Turkish Language in the methodology of Hadith which is consist of 7 + 7 = 14 syllable structure, rich heirlooms, academic content and attractive style with 80 couplets, will not only contribute to the education and teaching of the methodology of Hadith in an easy and more attractive way, both at undergraduate and postgraduate level and at Imam Hatip High Schools, but in addition will lead to the production of other works more refined and eloquent in this field. In the introduction of this original work, the importance of the prophetic knowledge and main sources written in Arabic in the methodology of Hadith were emphasised. Approximately 34 terminologies like Sahih, Hasen, Dhaeef, etc, are transformed into poetic structure in Turkish language.

¹ Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD, fehmicicek@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0002-0482-3675.

Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
07.05.2020	12.06.2020	29.06.2020

daha güzel ve zengin çalışmaların yapılmasına vesile olacağı ümit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Manzûme, Hadis Usulü, şiir, edebiyat, din.

Key Words: Mandhumah, Hadith Methodology, Poem, Literature, Religion

GİRİŞ

Dünyanın bütün toplumlarında daha güzel ve etkileyici konuşma yapabilmek için şiir dilinin kullanıldığı bilinmektedir. İslam âlimleri, şiir dilini sadece günlük hayatın konuşmalarında kullanmakla yetinmemişler, hukuktan siyasete, eğitimden ekonomiye, tıptan astronomiye kadar pekçok ilim dalının temel kitaplarını manzûmelerle yazmışlardır. Hatta daha da ileriye giderek, tefsir, hadis, fıkıh gibi dini ilimlerin metodolojilerini belirleyen usûl kitaplarını, bin beyte varan manzûmelerle kaleme almışlardır.²

Rivayetlerin makbul ve merdud olanını birbirinden ayırmak maksadıyla kurulan hadis usûlünün temel esasları, Hz. Peygamber ve sahabe döneminde doğmuş,³ hicri ikinci ve üçüncü asırda gelişmiş,⁴ dördüncü asırda Râmhürmüzi'nin (ö. 360/971) "*el-Muhaddisü'l-fâsî*" eseriyle müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) eserleriyle daha da zenginleşmiştir. Yedinci asrın ortalarına doğru hadis usûlü, İbn Ferah el-İşbili'nin (ö. 699/1300) "*Garâmî*

² Fehmi Çiçek, "Hadis Usûlü Literatüründe Manzûmeler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, 1.bölüm (Elfiye'ler).

³ "*Ey iman edenler! Size bir fâsik haber getirince, onu(n doğru olup olmadığını) araştırın*" Hûcurât: 49/6; "*Kim, benim üzerime, kasten, bir yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine girsin*" Buharî, Sahih, İlim 38, hadis no: 108; "*Allah, benim sözümü işiten, onu anlayıp muhafaza eden, sonra da onu, benden işittiği gibi, başkalarına nakleden kimsenin yüzünü (çeşit, çeşit nimetlerle) güldürsün*" Tayâlisî, Ebû Dâvûd, Süleyman b. Davud b. Cârûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hecr, Mısır, 1419/1999, hadis no: 618, I, 505; Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1400/1980, s. 240; İbn Hibban, Ebu Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1419/1998, hadis no: 66, I, 268; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Daru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut, 1419/1998, IV, 331, İlim 7, hadis no: 2657. Hadis in derecesi Tirmizî'ye göre Hasen - Sahih'tir.

⁴ Sahabe döneminin hemen ardından fitneler zuhur edince, herhangi bir râvi Hz. Peygamber'den herhangi bir haber rivayet ettiği zaman, hadis uleması onlara "Bize, bu haberi aldığınız kimselerin isimlerini söyleyin" diye sorgulamaya başladılar. Haberi rivayet eden kimseler, eğer Hz. Peygamberin sünnetine bağlı (Sika) kimseler ise, haberi kabul ettiler. Eğer değil ise, haberi reddettiler. Bkz. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ rasûlillah*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru ihyâi't-türâsî'l-arabi, Beyrut, t.y. I, 15

Sahih manzûmesi⁵ ile farklı bir boyut kazanarak manzûm olarak yazılmaya başlanmıştır.

Daha sonra İslâm dünyasında hadis usûlü manzûmeleri artmış, kısa, orta ve uzun birçok manzûmeler yazılmıştır. Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1415), Kemalüddin eş-Şümûnnî (ö.821/1419), İbn Zekrî et-Tilimsânî (ö.899/1494), Radiyyüddin el-Gazzî (ö.935/1529) ve İbn Fettûh el-Beykûnî (ö. 1080/1669) gibi âlimlerin manzûmeleri; Şihabüddin el-Hüveyyî (ö.693/1294), Zeynüddin el-İrâkî (ö.806/1404), Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö.808/1406) ve Celalüddin es-Süyûtî (ö.911/1506) gibi âlimlerin *Elfiyye*'leri, hadis usûlünde yazılan belli başlı manzûm eserler arasında yer almıştır.

Osmanlı dönemine baktığımızda, Osmanlı'da Türkçe yazılmış ve neşredilmiş eserleri inceleyen Nejla Hacıoğlu'na göre; "*Osmanlı müellifleri hadis ilmine dair yapılan çalışmalarda dil bakımından Türkçe'den çok Arapça'yı tercih etmişlerdir*".⁶ Matbaanın icadından sonra hadis usûlü alanında yazılan 19 eser tespit edilmiş, "*Bu 19 eserden 9 tanesi Nuhbetü'l-fiker şerhi olup, dört tanesi Arapça, beş tanesi Türkçe'dir. Bu beş Türkçe eserden üç tanesinin neşredildiği tespit edilmiştir. Geriye kalan on usul eserinden üçü Türkçe, diğerleri Arapça'dır*".⁷ Bu eserler içerisinde Türkçe manzûm hadis usûlüne rastlanmamıştır.⁸

Cumhuriyet döneminde hadis usûlü alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin hemen hepsi mensûr eserler hakkındadır. YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı hadis ile alakalı 800'ün üzerinde yüksek lisans tezinden sadece bir tanesi manzûm eserler ile ilgilidir. O da İrâkî'nin *Elfiyye*'si ile sınırlı bir çalışmadır. İlk defa manzûm hadis usûlü eserleri hakkında doktora seviyesinde bir çalışma, Fehmi Çiçek tarafından Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında "Hadis

⁵ Bu manzûme hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fehmi Çiçek, "Ahmed b. Ferah el-İşbilî'nin (ö.699/1300) "Garâmî Sahih"Adlı Manzûmesinin Hadis Usûlü Açısından Değerlendirilmesi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 14, 2019, s. 355-382

⁶ Nejla HACIOĞLU, "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Hadis Eserleri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIX/I, 2016, s. 115

⁷ Nejla HACIOĞLU, "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Hadis Eserleri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIX/I, 2016, s. 103; İsmail Lütfü Çakan, "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, IV, sayı 3, (1980), s. 35-39

⁸ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Celil Altuntaş, "Osmanlı Döneminde Hadis İlmî", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018

Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması” adlı yayımlanmamış doktora tezi ile yapılmıştır. Bu tez, iki açıdan alanında bir “ilk”tir; 1- Arapça manzûm hadis usûlü eserleri hakkında doktora seviyesinde bir çalışma olması, 2- Cumhuriyet döneminde ilk defa Türkçe manzûm bir hadis usûlü çalışması ortaya koyması. Zira Cumhuriyet dönemi hadis usûlü eserleri arasında, malesef, Türkçe manzûm bir hadis usûlü çalışması bulunmamaktadır. 7+7=14’lü hece yapısı ve zengin kâfiyeleri ile tarafımızdan kaleme alınan 80 beyitlik “**el-Manzûmetü’l-Fehmiyye**” adlı Türkçe manzûm hadis usûlü eserimizin; gerek lisans ve lisansüstü seviyede, gerekse İmam Hatip Liselerinde hadis usûlünü daha kolay ve ilgi çekici bir yöntemle öğrenim ve öğretimine katkı sağlamakla kalmayıp ileride daha güzel ve zengin çalışmaların yapılmasına vesile olacağını ümit etmekteyiz.

Doktora tezimizin 3. bölümünü özetleyeceğimiz bu makalede, alanında özgün bir çalışma olan **el-Manzûmetü’l-Fehmiyye**, hadis usûlünde yazılan bazı manzûm ve mensûr eserlerle kıyaslanarak ilim dünyasının takdirine sunulacaktır.

1. EL-MANZÛMETÜ’L-FEHMİYYE

1.1. Mukaddime:

- 1- Rahmân ve Rahîm Allah, ismi ile başlarım,
İyâz ederim O’na, şeytanları taşlarım.
- 2- Her övgü Allah’ındır, nimetler hep O’ndandır,
Âlemlerin Rabbidir, her noksandan Sübhân’dır.
- 3- Salât ve selâm olsun, Hâtemü’l-Enbiyâ’ya,
Muhammed Mustafâ’ya, Reîsu’l-Evliyâ’ya.
- 4- O’na uyan azîzdir, elbet, iki cihanda,
Emin olur her şerden, her zaman, her mekânda.
- 5- Severiz, O’nu gören, bütün sahâbeleri,
Hürmetle selamlarız, seçkin talebeleri.
- 6- Geldi Ahmed’e Arş’tan, bir ilim ve hidâyet,
Dirilip hayat buldu, şu ölü beşeriyet.
- 7- Nebevî ilim bir nûr, bir ay, bütün çağlara,
Su ve hikmet getirdi, kuru, çorak bağlara.
- 8- Taşıldılar öteye, çöle inen bu nuru,
Korur sünnet, akıl, can, mal, iman ve onuru.
- 9- Hayata gâye verir, Ahmed’e inen ilim,

Yön, şeref alır ondan, akıl, sanat ve bilim.

*10- Nebevî ilimde, ne zulüm vardır, ne de şer,
Hakkını alır her fert, her kul, her nev'i beşer.*

*11- Kivâmı tam, tadı tam, tek bir fazlası zulüm,
Getirir bir eksiği, dar ağacında ölüm*

Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî'nin (ö. 1080/1669),
el-Manzûmetü'l-Beykûniyye'ye :

أبدأ بالحمد مُصَلِّياً على ... مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيِّ أَرْسَلَا⁹

Hamd ile başlarım ben, salât ederek Nebî'ye

Muhammed'e, gönderilen en hayırlı elçiye

diyerek başladığı gibi, *Manzûme-i Fehmiyye* de “*Rahman ve Rahim Allah, ismi ile başlarım*” diyerek Allah'ın ismi ile giriş yapar. *Manzûme*'nin ilk kelimesinin Allah'ın “*Rahmân*” ismi olması, dikkat çeker. Zira yazar, hüsn-i ibtidâ¹⁰ sanatını kullanır. Aynı sanatı Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Huveyyî (ö. 693/1293) “*Elhamdülillah*”, Süyûtî (ö. 911/1505) “*Lillahi Hamdî*”, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö. 808/1405) “*Bismi'l-ilâh*”, Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414) “*Elhamdülillah*” ile *manzûme*lerine başlayarak kullanmışlardır. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), Muhammed Murtazâ ez-Zebidî (ö. 1205/1791) ve Abdurrahman b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403) -hem *Elfiyye*'sinde hem de “*Nazmu'l-iktirâh fî usûli'l-hadîs*” adlı *manzûmesinde*- ise kendi isimleriyle *manzûme*lerine başlamayı tercih etmişlerdir.

Mevcut *manzûme*lerin birçoğu, mukaddimelerinde Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı kalmanın ehemmiyetinden bahsetmezken, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye* 4. beyitte “*O'na uyan azîzdir, elbet, iki cihânda... Emin olur her şerden, her zaman, her mekânda*” diyerek dünya ve âhiret saadetinin Hz. Peygamber'in yoluna tâbi olmaktan geçtiğini ifade eder. Zira İbn Şihab ez-Zühri'nin (ö. 124/742) “*Bizden önce gelen âlimlerimiz devamlı şöyle derlerdi: “Sünnete ittiba' etmek (dünya ve ahiret) kurtuluşudur”*”¹¹ sözü, tâbiîn dâhil olmak üzere, ilk

⁹ Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadis*, thk. Fehd b. Nâsır b. İbrahim Süleyman, bsy. Dâru's-süreyyâ li'neşr, 1423/2003, s. 7

¹⁰ “... bir şairin şiirine başlarken kulağa tatlı gelen, dile ağır gelmeyen, kapalıktan uzak, anlamı düzgün ve ortama uygun sözlerle güzel bir başlangıç yapma sanatı” Ali Bulut, *Bedî' ilmi*, İstanbul, İFAV yayınları, 1437/2016, s. 301

¹¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî, *el-Emru bi'l-ittibâ' ve'n-nehÿü 'ani'l-ibtidâ'*, bsy. Metâbiu'r-raşid, 1409/1988, s.73

dönem İslâm âlimlerinin din anlayışını göstermesi açısından önemli bir ifadedir. Kettânî (ö. 1345/1927) *er-Risâle*'nin mukaddimesinde hadis ilmi için “*Bütün belâlardan kurtuluş yolu*”¹² ifadesini kullanmıştır. Benzer bir manayı, Muhammed b. Hüseyin eş-Şümünî, Hz. Peygamber'in risâletinden bahsettiği, manzûmesinin ikinci beytinde, veciz ve nefis bir ifadeyle şöyle dile getirir:

يبشر المطيع بالثواب * ويُنذر العاصي بالعقاب¹³

*İtaat edeni müjdeler, büyük bir sevapla
İsyan edeni korkutur, çok şiddetli azapla.*

1.2. Hadis Usûlü Kaynakları

12- *Bu fende ilk eserdir: “el-Muhaddisü'l-fâsil”*¹⁴.
Her biri kaynak kitap, hepsi esas ve asıl.

¹² Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*, thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî, bsy. Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1421/2000, s. 2.

¹³ Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed eş-Şümünî, *el-Âliyyü'r-rütbe fi şerhi nazmi'n-Nuhbe*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Beyrut, Daru İbn Hazm, 1423/2003, s. 37

¹⁴ Ebu Muhammed Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmhürmüzi'nin (ö. 360/971) Hadis Usûlü'nde yazılan ilk kaynak eser olarak bilinen *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i* adlı eseridir. Bkz. İbrahim Hatiboğlu, “Râmhürmüzi”, *DİA*, XXXIV, 2007, s. 447- 448; Ebu Muhammed Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmhürmüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*, Beyrut, Dârülfikir, 1404/1983, II.bsk. s. 174

- 13- *Ulûmu'l-hadis*,¹⁵ *Nüzhe*,¹⁶ *İlmâ*,¹⁷ *Kifâye*,¹⁸ *Takrîb*,¹⁹
Elfiyye,²⁰ *Beykûniye*,²¹ *zirveye çıkmış Tedrîb*.²²
14- *Tevcih*,²³ *Nuhbetü'l-fiker*,²⁴ *bu ne muazzam eser,*
Bu kitaplar bid'atin, çekip kökünü keser...

- ¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis* adlı eseri. bkz. Yaşar Kandemir, "Hâkim en-Nisâbüri", *DİA*, XV, 1997, s. 190-193; A.g.m. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y. II.bsk. s. 1
- ¹⁶ İbn Hacer el-Askalâni, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sine yaklaşık kırk nevi daha ekleyerek yazdığı muhtasar hadis usûlü kitabı olan *Nuhbetü'l-fiker*'i daha sonra 818/1415 yılında *Nüzhetu'n-nazar fi tavihi nuhbeti'l-fiker* adıyla şerhetmiştir. Bkz. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalâni", *DİA*, XIX, 1999, s. 514-531
- ¹⁷ "Kadı İyâz" lakabı ile meşhur olan Mâlikî kadısı, hadis, fıkıh ve dil âlimi Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî'nin (ö. 544/1149) Hadis Usûlü'ne dair *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'* adlı eseri. Bkz. A.g.m. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Kahire, Dâru't-türâs, 1379/1959, s. 4; Yaşar Kandemir, "Kadı İyâz", *DİA*, XXIV, 2001, s. 116-118
- ¹⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdi el-Hâtib el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye* adlı eseri. Bkz. Yaşar Kandemir, "Hâtib el-Bağdâdî", *DİA*, XVI, 1997, s. 452-460
- ¹⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezir* adlı eseri. Bkz. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 2007, s. 45-49
- ²⁰ Zeynüddin el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) *et-Tebşîra ve't-tezkira fi 'ulûmi'l-hadis* adlı elfiyesi, Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Huveyyî'nin (ö. 693/1293) *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl* adlı elfiyesi, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin (ö. 808/1405) *el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa* adlı elfiyesi, Celâlüddin Süyûtî'nin (ö. 911/1505), *Nazmu'd-dürer fi ilmi'l-eser* adlı elfiyesi ve Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Elfiyetü'l-isnâd* gibi elfiyelerine atıf vardır. Bu elfiyeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fehmi Çiçek, "Hadis Usûlü Literatüründe Manzûmeler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1.Bölüm.
- ²¹ Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûni'nin (ö. 1080/1669) *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye* adlı meşhur eseri. Bkz. Ali Osman Koçkuzu, "Beykûniyye", *DİA*, VI, 1992, s. 68
- ²² Celâlüddin Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tedrîbü'r-râvi fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* adlı bu eseri, Nevevî'nin (ö. 676/1276) *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezir* adlı muhtasar Hadis Usûlü eserinin, oldukça kapsamlı ve akademik şerhidir
- ²³ Tâhir el-Cezâiri'nin (ö. 1338/1919) Hadis Usûlü'ne dair yazdığı *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser* adlı kitabı. Eser, Abdulfettah Ebu Guddê'nin tahkiki ile 1416/1995 yılında, Halep'te Mektebü'l-matbûati'l-islâmiyye tarafından iki cilt halinde basılmıştır.
- ²⁴ İbn Hacer el-Askalâni'nin (ö. 852/1448) meşhur eseri. Bu eser ve bu eser üzerine yazılan manzûmeler için bkz. Fehmi Çiçek, "Hadis Usûlü Literatüründe Manzûmeler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, bölüm 2

1.3. Rivayet İlmî

15- *Sened ilmi; târihte, yoktur eşi, benzeri,*²⁵
Güven ile nakleder, bu nebevî sözleri.

16- *Farklı isimler alır hadis, türlü ahvalde,*
Ahkâmı da farklıdır, her durum, her bir halde.

Süyûti, hadis usûlü'ne dair yazdığı meşhur *Elfiyye*'sinde, hadis usûlü'nün kendine has kuralları ve kanunları olduğunu, bu kanunlarla sened ve metnin durumlarını ve özelliklerini öğrenme imkânına sahip olduğumuzu söyler. Hadis usûlünün hedefi **“Hangi haberin kabul edilip hangisinin de reddedileceğini öğrenmektir”** der:

6 - عِلْمُ الْحَدِيثِ: ذُو قَوَائِينُ * يُذَرَى بِهَا أَحْوَالُ مَثْنٍ وَسَنَدٌ
تُحَدِّثُ
7 - فَذَاكَ الْمَوْضُوعُ، * أَنْ يُعْرَفَ الْمَقْبُولُ
وَالْمَرْجُودُ²⁶ وَ الْمَقْصُودُ

Buna göre hadis usûlü, Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn'den bize gelen hadisler içerisinde hangisinin makbul, hangisinin merdud olduğunu öğrenmemizi sağlayan bir ilimdir.

1.4. Sahih Hadis:

Üzerine pekçok manzûme ve elfiyyeler yazılan *“Ma’rifetü ‘ulûmi’l-hadîs”* eserinin müellifi İbnü’s-Salâh’ın sahih hadis tanımı şöyledir:

*“Sahih hadis; Muttasıl bir senet (zinciri) ile gelen, adâlet ve zabt sahibi râvinin -senedin sonuna kadar- yine adâlet ve zabt sahibi râviden naklettiği, şaz olmayan ve hiçbir illeti bulunmayan müsned hadistir”*²⁷

²⁵ İbnü’s-Salâh, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman, *Ma’rifetü envâi ulûmi’l-hadîs, Mukaddîme*, thk. Nurettin İtr, Beyrut, Dâru’l-fikir, 1406/1986, s. 363

²⁶ Ebû’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûti, *Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, bsy. Mektebetü’l-ilmîyye, t.y. s. 2

²⁷ İbnü’s-Salâh, *Mukaddîme*, s. 11-12. İbnü’s-Salâh’ın bu tarifini –bazı hafif değişiklikler haricinde- aynen kabul eden muhaddislerden bazıları şunlardır: 1- Ebu Zeke-riyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), Bkz. Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*, I, Beyrut, Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, 1392/1972, II.bsk. s. 27, 2- İbnü Dakîkî’l-İd ismiyle meşhur olan Takıyyüddin Ebu Feth Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî (ö. 702/1302), bkz. İbnü Dakîkî’l-İd, *el-İktirâh fi*

İbnü's-Salâh'ın bu tarifi, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de şöyle nazma çevrilmiştir:

17- Sahih hadis hakkında, söz ve ahkâm pek çoktur

Senedi Muttasıl'dır, şaz değil, illet yoktur

18- Râvilerinde vardır, tam bir zabt ve adâlet

Tarihe destan yazar, bu sanat ve asâlet

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye'nin sahih hadis tarifi ile diğer manzûmelerin sahih hadis tarifleri, ana hatlarıyla, birbiri ile uygunluk arzeder. Zira *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, hadis ulemasının üzerinde ittifak ettiği²⁸ ve “rivayeti kabul etme” şartlarının en yükseği olan²⁹ beş şartı (1- İttisâlü's-sened, 2- Adâletü'r-râvi, 3- Zabtu'r-râvi, 4- Ademü'ş-şüzûz, 5- Ademü'l-ille), tarifin kapsamına almıştır. *Beykûniyye* ise sahih hadisi şöyle nazmetmiştir:

3 - أَوْلَهَا الصَّحِيحُ وَهُوَ مَا اتَّصَلَ ... إِسْنَادُهُ وَلَمْ يَشُدَّ أَوْ يُعَلَّ

beyânî'l-istilâh, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, t.y, s. 5, 3- İbnü Cemâa Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâ'a el-Kinânî el-Hamevî (ö. 733/1332), bkz. İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fi muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dimâşk, Dârulfikir, 1406/1985, s. 33, 4- Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehabî (ö. 748/1347), bkz. Zehebî, *el-Mûkîza fi ilmi mustalahi'l-hadîs*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Halep, Mektebû'l-matbûati'l-islâmiyye, 1412/1991, II.bsk. s. 24, 5- Ebu Hafis Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvîni (ö. 750/1349), bkz. Kazvîni, *Meşihatü'l-Kazvîni*, thk. Dr. Âmir Hasan Sabri, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, bsy. 1425/2005, s. 92, 6- Ebû'l-Fazl Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403), bkz. İrâkî, *Şerhu't-tebsira ve't-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hemîm, Beyrut, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422/2002, s.103, 7- Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fi şerhi Nuhbeti'l-fiker*, Dimâşk, Matbatu's-sabâh, 1421/2000, s. 67, 8- Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman b. Sa'd b. Mes'ud el-Kâfiyeci (ö. 879/1474), bkz. Kâfiyeci, *el-Muhtasar fi 'ilmi'l-eser*, thk. Ali Zevin, Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 1407/1986, s. 113, 9- Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1505), bkz. Süyûtî, *Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, bsy. Mektebetü'l-ilmîyye, t.y. s. 4

²⁸ Zekerîyya b. Muhammed b. Zekerîyya el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî bi şerhi Elfiyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir el-Fahl, I, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422/2002, s. 95; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*, I, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1392/1972, II.bsk. c.1, s. 27; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, I, bsy. Daru Taybe, s. 68;

²⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, s. 59; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 13

4 - يَرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ ... مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ³⁰

Sahih hadis'te, muttasıldır senet

Her râvide var, tam zabt ve adâlet

Hâfızası ve nakli, pek mu'temet

Şüzûz değildir, yoktur hiç bir illet³¹

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye'nin "Râvilerinde vardır, tam bir zabt ve adâlet" derken, râvileri çoğul olarak zikretmesi tesâdüfî değil, bilakis seneddeki bütün râvilerin tam bir zabt ve adâlet sıfatına sahip olması gerektiğini ifade etmek içindir. Nitekim bütün râvilerin adâlet ve zabt sıfatına sahip olması gerektiğini ifade etmek için Nevevî *Takrîb*'te çoğul sîgası kullanmıştır.³² Hüveyyî, meseleyi daha da açık ifade ederek aynı vurguyu *وَكُلُّ مَا فِيهِ رِوَاةٌ عَدْلًا* sözleriyle dile getirmiştir:

Hüveyyî'nin Sahih Hadis Tarifi:

61 - فَكُلُّ مَا إِسْنَادُهُ يَنْصِلُ ... وَكُلُّ مَا فِيهِ رِوَاةٌ عَدْلًا

62 - وَأَنْصَفُوا بِالضَّبْطِ وَالْإِثْقَانِ ... فَهُوَ صَحِيحٌ وَلَهُ شَرْطَانِ

63 - سَلَامَةٌ عَنِ الشُّذُوزِ الْمُضْعِفِ ... وَعَدَمُ الْعَلَّةِ فِيهِ فَاعْرِفْ³³

İrâkî'nin Elfiyye'de Sahih Hadis Tarifi:

11 - وَأَهْلُ هَذَا السَّنَنِ قَسَمُوا السُّنْنَ ... إِلَى صَحِيحٍ وَضَعِيفٍ وَحَسَنٍ

12 - فَأَلَاوُلُ الْمُتَّصِلِ الْإِسْنَادِ ... يَنْقَلِ عَدْلٌ ضَابِطٌ الْفُرَادِ

³⁰ Useymîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 7

³¹ Bu manzûm tercüme 5 + 6 = 11 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

³² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 60

³³ Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî, *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadisi'r-rasûl*, thk. Neva'f Abbas Habib el-Münâvir, Kuveyt, Külliyyetü'd-dirâsâti'l-ulyâ, 1437/2015, s. 66

13 - عَنْ مِثْلِهِ مَنْ غَيْرِ مَا شُدُّوْذٍ ... وَعِلَّةٌ قَادِحَةٌ قُتُوْذِي³⁴

Bu fennin uzmanları, hadisleri taksim ettiler

Her birisine sahih, hasen veya zayıf dediler

Birincisi “sahih”tir. Sened zinciri muttasıldır

Râvilerde, adâlet, zabt sıfatı, özel fasıldır

Her tabakada yine, öyle râviden naklederler

Hadis ehli, illeti ve şâzı, ondan nakzederler.³⁵

Süyûti'nin Sahih Hadis Tarifi:

14 - حَدُّ الصَّحِيحِ: مُسْنَدٌ بِوَصْلِهِ ... يَنْقَلِ عَدْلٍ ضَابِطٍ عَنْ مِثْلِهِ

15 - وَلَمْ يَكُنْ شَدًّا وَلَا مُعَلًّا ... وَالْحُكْمُ بِالصَّحَّةِ وَالضَّعْفِ عَلَى³⁶

Sahih hadisin, senedi muttasıldır

Özel ismi bu ilimde munfasıldır.

Her râvide vardır tam zabt ve adâlet

Bulamazsın onda ne şâz, ne de illet³⁷

³⁴ Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis*, thk. Ali Hüseyin Ali, I, Mısır, Mektebetü's-sünne, 1424/2003, s. 26

³⁵ Bu manzûm tercüme 7 + 9 = 16 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

³⁶ Süyûti, *Elfiyye*, s. 4

³⁷ Bu manzûm tercüme 8 + 4 = 12 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye de dahil olmak üzere, yukarıda zikredilen manzûmelerin sahih hadis tanımlaması hemen hemen birbiriyle aynıdır. Hepsinin ortak özelliği, sahih hadisin üzerinde ittifak edilen beş şartına değinmeleridir. Bunlar sırasıyla:

1- *İttisâlû's-sened*: Bir hadisin senet zincirinin başından sonuna kadar – ki sonu ister Hz. Peygamber'e, ister sahabeye, isterse de tâbiüne dayansın-³⁸ muttasıl olması, râvileri arasında bir kopukluk olmaması anlamına gelir.³⁹

2- *Adâletü'r-ruvât*: İbn Hacer, adâlet sâhibi râviyi şöyle tanımlar: “*Âdil râvi, kendisini devamlı takvalı ve güzel ahlaklı olmaya sevkedilen bir melekeye sahip olan kimsedir*”.⁴⁰ Ayrıca bu tarifte geçen “Takva”yı, şirk, fiske ve bidat gibi kötü amellerden uzak durmak şeklinde açıklar.

3- *Zabtu'r-ruvât*: Râvi'nin hocasından işittiği rivayeti, her ne zaman isterse, ilave ve çıkarma yapmadan, ezberinden söyleyebilme yeteneğidir.⁴¹

4- *Şâz olmaması*: Şâz, sika bir râvinin kendisinden daha sika bir râviye muhalefet etmesidir.⁴²

5- *İlletli olmaması*: Hadisin sıhhatini yaralayan zâhir veya bâtın herhangi bir illetten âri olması, sahih hadisin şartlarından sayılmıştır.⁴³

³⁸ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahihî'l-Buhârî*, I, Mısır, el-Matbaatül-kübrâ el-emiriyye, 1323/1905, VII. bsk. s. 9; Ebu Hasan Ubeydullah b. Muhammed el-Mübârekfûrî, *Mir'atü'l-mefâtiħ şerhu Mişkâtü'l-mesâbiħ*, III, İdâretü'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'da'veti ve'l-iftâ, Hindistan, 1404/1983, III.bsk. s. 51;

³⁹ Râşid Küçük, “İsnâd”, *DİA*, XXIII, 2001, s. 154-159; Râşid Küçük, “İsnâd”, *DİA*, XXIII, 2001, s. 154-159; Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahhân, *Teyisîrû mustalahî'l-hadis*, bsy. Mektebetü'l-me'ârif, t.y. X.bsk. s. 44; Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî, *el-Hülâsa fi ma'rifeti'l-hadis*, bsy. el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1430/2008, s. 50; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi el-Medenî v.d. Medine, Mektebetü'l-ilmîyye, t.y. s. 21; Ebu Münzir Mahmud b. Muhammed el-Minyâvî, *Şerhu'l-mûkaza li'z-Zehebî*, Mısır, el-Mektebetü's-şâmile, 1432/2010, s. 42-42; Süyûtî, *Tedribür-râvî*, s. 201; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdül-mün'im İbrahim, bsy. Mektebetü evlâdi's-şeyh li't-türâs, 1421/2001, s. 144

⁴⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.58

⁴¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 69.

⁴² Zehebî, *el-Mûkaza*, s. 24.

⁴³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 65

2.5. Hasen Hadis:

İslâm ilim tarihinde hasen hadis daha çok Tirmizî (ö. 279/892) ile meşhur olmuştur. O'nun hasen hadis tarifi şöyledir: “*Senedinde yalancılıkla itham edilen bir râvi olmayan, bir tarikten daha fazla tarik ile rivayet edilen, aynı zamanda şâz olmayan her hadis, bize göre hasen hadistir.*”⁴⁴ Hattâbî'nin (ö. 388/998) hasen hadis tarifi ise şöyledir: “*Mahreci bilinen, râvileri meşhur olan, hadislerin ekseriyetine uygun olan hadistir.*”⁴⁵ Hattâbî, “Mahreci bilinen” ibaresiyle, munkatı', muallak, mu'dal, mürsel, mübhem gibi muttasıl olmayan hadisleri hasen hadisin kapsamının dışında bırakmıştır.⁴⁶

Ancak yazdığı eserle hadis usûlünde daha sonra gelen muhadisilere kaynak olan İbnü's-Salâh, her iki tarifi de “Hasen hadisi, sahih hadisten ayırmıyor” gerekçesiyle eleştirmiş ve ardından; “*Meseleyi derinlemesine araştırdım. Tirmizî ve Hattâbî'nin tariflerinin ulaştığı sınırları göz önünde bulundurdum. Neden böyle bir tarif yaptıklarını düşündüm. Sonunda şu neticeye vardım*”⁴⁷ diyerek hasen hadisi iki kısma ayırmıştır:

1- Senedinde, ehliyeti tahakkuk etmemiş mestur bir râvi bulunan, ancak bu râvi, rivayetinde çok hata yapan gâfil bir râvi olmayan, hadis rivayetinde “yalancılık” ile itham edilmeyen, aynı şekilde “fâsık olmak” ile de itham edilmeyen, bununla birlikte hadisin metni, başka senet veya senetlerle de rivayet edilen (mütâbeât veya şevâhid ile desteklenen), böylece şâz veya münker hadis olmaktan çıkan hadistir. Tirmizî'nin tarifi bu kısma uymaktadır.⁴⁸

2- Râvileri sıdk ve emânet sıfatları ile meşhur olan, ancak hıfız ve itkan sıfatlarındaki kusurlarından dolayı sahih hadis râvilerinin derecesine ulaşamayan, bununla birlikte münker hadis derecesinin yukarısına çıkan, şâz da olmayan, herhangi bir illeti de bulunmayan hadistir. Hattâbî'nin (ö. 388/998) tarifi de bu kısma uymaktadır.⁴⁹

⁴⁴ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-İlelü's-sağîr*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, V, Beyrut, Daru İhyai't-türâsi'l-arabi, t.y, s. 758

⁴⁵ Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, Halep, Matbaatü'l-ilmiyye, 1350/1932, s. 6; Bedrüddin İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, s. 35; Nevvî, *et-Takrib*, s. 29; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, s. 166

⁴⁶ Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *el-Vasît fi ulûmi mustalahi'l-hadis*, bsy. Dâru'l-fikri'l-arabi, t.y, s. 265

⁴⁷ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 30-31

⁴⁸ İbnü's-Salâh, *a.g.e.* s.31.

⁴⁹ İbnü's-Salâh, *a.g.e.* s. 31-32

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, İbnü's-Salâh'ın tarifine uyan ikinci kısmı 19. beyitte, Tirmizi'nin tarifine uyan birinci kısmı da 20. beyitte şöyle nazmeder.

19- Hasen hadisin farkı, Sahih'ten, iyi bakın,

Râvi zabtı tam deġil, Sahih'e biraz yakın.

20- Veya senette râvi, belli deġil adâlet,

Nisbet edilmemiş, ne bir yalan, ne de gaflet.

19. beyitte *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, sahih hadis ile hasen hadisin neredeyse aynı olduğunu, ancak aralarındaki farka da dikkat çekerek hasen hadiste râvinin zabtının (sahihe nisbetle) biraz düşük olduğunu beyan etmiştir. Ancak Şenkîti (ö. 1233/1817), zabt'taki bu hafifliğin, hadisi münker veya zayıf derecesine indirecek kadar düşük olmadığını, hasen hadisin tarifini verdiği şu beyitte ifade eder:

وهو في الحجة كالصحيح * وَ دُونَهُ إِنْ صِيرَ لِلتَّرْجِيحِ

لأن هذا قَصُرَتْ رَجَالُهُ * فِي الْجَفِظِ دُونَ مُنْكَرٍ يَتَأَلَّهُ⁵⁰

Fîrûzâbâdi (ö. 817/1414), İbnü's-Salâh'ın yukarıda belirttiği iki çeşit hasen tarifini esas almış, böylece Tirmizi'nin tarifine uyan kısmı şu beyitlerle nazmetmiştir:

وَالْحَسَنُ إِثْنَانُ أَوَّلٌ لَا يَخْلُو * عَنْ نَحْوِ مَسْئُورٍ نَفَاهُ النَّجْلُ

لَكِنْ بِكَذِبٍ وَ غُفُولٍ وَ خَطَا * لَمْ يُدَيِّهِمْ فَافْهَمَ وَ كُنْ مُسْتَنْبِطًا⁵¹

Hattâbî'nin tarifine uyan kısmı da şu beyitlerle nazmetmiştir:

ثَانِيهِمَا رَاوِيهِ حَبْرٌ زَانَةٌ * شَهْرَةٌ صِدْقٍ فِيهِ وَ الْأَمَانَةُ

⁵⁰ Hasan b. Muhammed el-Meşşât, *Raf'u'l-estâr an mehayyâ muhadderâti Tal'ati'l-envâr*, Mekke, Mektebetü's-selefiye, 1410/1990, s. 39

⁵¹ Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel, *el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-lugavi*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Beyrut, Daru İbn Hazm, 1427/2007, s. 40

لِكَيْتَهُ فِي الْجَفْظِ وَ التَّحْقِيقِ * دُونَ رَجَالِ الصِّدْقِ يَا رَفِيقِي⁵²

Süyûti de Hasen hadisi şöyle tanımlar:

75 - الْمُرْتَضَى فِي حَدِّهِ مَا اتَّصَلَ * بِنَقْلِ عَدْلِ قَلِّ ضَبْطُهُ وَلَا

76 - شَدُّ وَلَا عُيْلٌ وَلِئُرْتَبِ * مَرَاتِبًا وَالِاخْتِجَاجِ يَجْتَبِي

77 - أَلْفَقَهَا وَجُلُّ أَهْلِ الْعِلْمِ *

Süyûti'nin bu ifadelerine göre hasen hadisi kısaca şöyle tanımlayabiliriz: *Hasen hadis, ravilerinden birisinin hafızı biraz az olan, ancak adâleti tam râvilerin naklettiği muttasıl senetle gelen, şaz veya illetli olmayan, fukaha ve ehl-i ilmin ekseriyetinin delil kabul ettiği hadistir.*⁵³ Buna göre, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de, Süyûti'nin hasen hadis tarifine muhalif bir hususiyetin olmadığı gözükmemektedir.

2.6. Zayıf Hadis:

İbnü's-Salâh, zayıf hadisi, "*Sahih veya hasen hadisin şartlarını taşımayan hadis*"⁵⁴ şeklinde çok muhtasar bir ibareyle tarif etmiş, Nevevî de *Takrîb*'de ona uymuştur.⁵⁵ Bu nedenle, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de, zayıf hadis – İbnü's-Salâh'ın tarifi biraz daha açılarak- ittisâlü's-sened, adâletü'r-ruvât, zabtu'r-ruvât, ademü's-ş-şüzûz ve ademü'l-ille gibi beş "kabul" şartından herhangi birisini –veya daha fazlasını- kaybeden hadis şeklinde nazmedilmiştir:

21- Zayıf hadis çeşidi, çok. Elli, altmış küsur

Ya adâlette vardır, ya da zabtta bir kusur

22- Ya senedi kopuktur, ya da şaz, var bir illet

Görür onu muhaddis, taşımaz hiçbir zillet.

⁵² Ehdel, *el-Menhelü'r-revî*, s. 40

⁵³ Süyûti, *Elfıyye*, s. 10

⁵⁴ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 111-112

⁵⁵ Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, s. 31

İrâkî'nin *Elfiyye*'de zayıf hadisi “*Hasen derecesine ulaşamayan hadis*”⁵⁶ şeklinde tarif etmesi ile Süyûti'nin *Elfiyye*'de “*Hasen sıfatlarını taşımayan hadis*”⁵⁷ tanımlaması *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de göz önünde bulundurulmuş, sahih veya hasen kelimesi zikredilmemiştir. Bilakis, beş kabul şartından herhangi birisini kaybeden hadis, zayıf hadis tanımı içine alınmıştır.

“*el-Manzûmetü'l-Fehmiyye zayıf hadisin çeşitlerinin çok olduğunu bildirmiş, hatta “elli, altmış küsür” diye rakam vererek tahdid etmiştir. Hâlbuki İbn Hibbân, zayıf hadisin 49 çeşidinin olduğunu söylemiştir*”⁵⁸ Daha fazlasını zikretmemiştir. Bu nedenle, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, bu konuda, kaynak eserlere ve uzman muhaddislerin görüşlerine muhalefet etmiştir” şeklinde gelebilecek bir itiraza, iki şekilde cevap vermek mümkündür:

1- Hadis ilimlerinde “Şeyhulislam” ünvanı ile meşhur olan İbn Hacer, İbn Hibbân'ın bu sözüne vâkıf olamadığını bildirmiştir.⁵⁹

2- Celalüddin es-Süyûti *Tedribü'r-râvî*'de, zayıf hadisin çeşitlerini 63'e çıkaran muhaddislerden bahsetmektedir. Hatta “*Kâdî'l-kudât*” lakabını verdiği hocası Şerefüddin el-Münâvî'den (ö. 871/1467)⁶⁰ naklen, beş sıhhat şartlarından her birisinin, diğer ikisini veya üçünü veya dördünü veya beşini kaybetmesi yönüyle, zayıf hadis çeşidinin aklen 129 aded olabileceğini beyan etmiştir.⁶¹

2.7. Merfû Hadis:

İbnü's-Salâh, Nevevî, İbn Mülakkın ve Süyûti, merfû hadisi şöyle tanımlamıştır: “*İster söz olsun, ister fiil, ister ise takrir, Hz. Peygamber'e izâfe edilen özel bir hadis'tir.*”⁶² Bu tarifin içine, Hz. Peygambere nisbet edilen muttasıl, munkatı ve mürsel hadis girmektedir. Sahabe'ye nisbet edilen mevkûf ve tâbiine nisbet edilen maktû hadis tarif

⁵⁶ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, 126

⁵⁷ Süyûti, *Elfiyye*, s. 12

⁵⁸ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, s. 112

⁵⁹ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi'bnî's-Salâh*, thk. Rabi' b. Hâdi Umeyr el-Medhâli, I, Medine, İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1404/1984, s. 492

⁶⁰ Ebü Zekeriyâ Şerefüddin Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Haddâdî el-Münâvî el-Kahirî (ö. 871/1467). Şâfiî fakihî ve kadîlkudâtı. Bkz. Muhsin Koçak, “Münâvî”, *DİA*, XXXI, 2006, s. 575-576

⁶¹ Süyûti, *Tedribü'r-râvî*, s. 196

⁶² İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 116; İbn Mülakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadis*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey', I, Suudi Arabistan, Dâru fevvâz, 1413/1992, s.113; Süyûti, *Elfiyye*, s. 13.

dışı bırakılmıştır.⁶³ Merfû hadis, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de şöyle nazma çevrilmiştir:

23- Merfû hadis “yüksek”tir, söz sahibi Peygamber,
Sened ulaşır O'na, verir yüce bir haber.

“Merfû” kelimesi “yükseldi” anlamındaki “rafe'a” fiilinden ism-i mef'uldür. Söz, fiil, takrir veya sıfat, “yüce ve yüksek” bir makam olan Hz. Peygamber'in makamına nisbet edildiği için bu ismi almıştır.⁶⁴ Bu hususiyete vurgu yapmak için *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye* “**Merfû hadis, yüksektir**” demiş, bunun sebebini de mısranın ikinci yarısında “**söz sahibi Peygamber**” ifadesiyle açıklamıştır. Bu ibarelerde verilmek istenen alt mesaj; merfû hadisi, diğer hadis çeşitleri arasında, özel kılmak ve önemine vurgu yapmaktır. Belki aynı maksatla Muhammed b. Arbî el-Fâsi, merfû hadisi şöyle nazmeder:

و سَمَّوْا الْمَرْفُوعَ مَا أَنْتَهَى إِلَى * أَفْضَلَ مَنْ إِلَى الْأَنْبَاءِ أَرْسِلَ⁶⁵

2.8. Mevkûf Hadis

İbnü's-Salâh, mevkûf hadisi, “İster muttasıl olsun, ister munkatı, sahabeden rivayet edilen söz ve fiiller” şeklinde tarif etmiştir.⁶⁶ Sehâvî, bu tarife “*merfû karinesi bulunmayan*” kaydını düşmüştür.⁶⁷ Yani mevkuf hadise: “Sahabenin söz, fiil veya takrirleri” demek mümkündür. Bu tarif, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de şöyle nazmedilir:

24- Mevkûf hadis: Sahabî, senedde en son durak,
Verdi bir haber, gönlü ne ölü, ne de kurak.

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye'de, mevkûf hadis tanımında senedinin muttasıl veya munkatı olması şartı yer almadığından “her iki ihtimali de kapalı olarak içinde bulunduruyor” denilebilir. Ancak Irâkî, bunu açıkça tarifi kapsama içine almış, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'nin “Sahabî, senette en son durak” dediğini “*Mâ kasartehû bi sâhibin*” ibaresiyle ifade etmiştir. Ayrıca bir kısım fukahânın mevkûf

⁶³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 202

⁶⁴ Tahhân, *Teyisîr*, s. 160

⁶⁵ Ahmet b. Seyyidi Muhammed eş-Şinkîti, *Ta'likü't-tehaf' alâ manzûmeti tarfeti't-taraf fi mustalahi men selef*, thk. Dr. Ebu Âliye el-Mehasî, Acman, Mektebetü'l-furkan, 1419/1999, s. 12

⁶⁶ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 117; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 202

⁶⁷ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, s.137

hadise, “eser” ismini verdiğini, eğer “mevkûf” terimini sahabî haricinde bir kimse için kullanmak gerekirse, bunu “*Vakafehû fülânün ‘ale’z-Zühri*” misalinde olduğu gibi takyid etmek gerektiğini bildirmiştir:

101 - وَسَمَّ بِالْمَوْقُوفِ مَا قَصَرْتَهُ ... بِصَاحِبٍ وَصَلَّتْ أَوْ قَطَعَتْهُ

102 - وَبَعْضُ أَهْلِ الْفِقْهِ سَمَّاهُ الْأَنْزُ ... وَإِنْ تَوَقَّفَ بَعْضُهُ، قَدِّدْ نَبْرَ⁶⁸

İkinci mısradaki *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'nin sahabe hakkında “**Verdi bir haber, gönü ne ölü, ne de kurak**” ifadesi, Hz. Peygamber'in yetiştirdiği özel talebeler olan sahabilerin söylediği bir söz, görüş veya fetvanın, ölü bir gönülden veya kurak ve bozuk bir zihinden çıkmadığı için dinde önemli bir yeri olduğuna işaret etmek maksadıyla kullanılmıştır.

2.9. Maktû Hadis:

Nevevî *Takrîb*'te maktû hadisi; “*Senedin sonu tâbiîn'de duran söz veya füller*” şeklinde tarif eder.⁶⁹ Maktû hadis, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de şöyle nazmedilir:

25- *Senedin en sonunda, Tâbiîn söyler bir söz*

“*Maktû Hadis*” ismiyle, *duyar kulak, görür göz.*

İrâkî, maktû hadisi, kısaca “*Tâbiîn'in söz ve füll*” şeklinde tarif ederek şöyle nazmeder:

103 - وَسَمَّ بِالْمَقْطُوعِ قَوْلَ التَّابِعِيِّ ... وَفَعَلَهُ وَقَدْ رَأَى لِلشَّافِعِيِّ

104 - تَعْبِيرَهُ بِهِ عَنِ الْمُنْقَطِعِ ... قُلْتُ وَعَكْسُهُ اصْطِلَاحُ الْبِرْدَعِيِّ.⁷⁰

Süyûtî, çok daha kısaltıp “*Tâbiîn'e izafe edilen hadis*” şeklinde tanımlayarak şöyle nazmeder:

122 - وَمَا يُضَفُّ لِتَابِعٍ مَقْطُوعٍ ... وَالْوَقْفُ إِنْ قَدِّدْتَهُ مَسْمُوعٌ⁷¹

⁶⁸ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, s. 137

⁶⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 218

⁷⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, s. 139

⁷¹ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 14

Beykûniyye'nin maktû tanımı ve nazmı, neredeyse Süyûtî ile aynıdır:

7 - وَمَا أُضِيفَ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ ... وَمَا لِتَابِعٍ هُوَ الْمَقْطُوعُ⁷²

2.10. Kudsi Hadis

İlâhî hadis ve rabbânî hadis isimleriyle de bilinen⁷³ kudsi hadisi, usûl uleması, kısaca “Hz. Peygamber’in Allah Teâlâ’dan rivâyet ettiği haber” şeklinde tanımlamışlardır.⁷⁴ Kaynağı tâbiin olan hadise “maktû”, sahabe olan hadise “mevkûf”, Hz. Peygamber olan hadise “merfû” isimleri verildiği gibi, masdarı “Âlemlerin Rabbi” olan bu hadise, “temiz ve mukaddes” anlamında “kudsi hadis” ismi verilmiştir.⁷⁵

Hadis ilimlerinde yüzlerce râvinin bir haberi hocasından rivâyet ederek Hz. Peygamber’e ulaşmasının misalleri çok fazladır. Ancak Hz. Peygamber’in râvi olup Allah Teâlâ’dan rivâyet ettiği haberler, diğerine nisbetle çok nâdirdir. Bu nedenle hadis uleması, “kudsi” hadislere ayrı bir önem atfetmişler ve bu konuda müstakil eserler yazmışlardır.⁷⁶ Kudsi hadis, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*’de şöyle nazmedilir:

26- Kudsi hadiste Ahmed, Yüce Rabb’dan nakleder,
Duyunca titrer derin, bütûn vicdân-ı beşer.

2.11. Âli İsnâd ve Nâzil İsnâd

Hadis usûlü istilâhında âli isnâd, daha az sayıda sika râvilerle muttasıl bir şekilde sözün kaynağına ulaşmaya denir.⁷⁷ Râvi sayısı azaldıkça senedin değeri yükseldiği için âli ismi verilmiştir. Bunun

⁷² Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 69

⁷³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, s. 214

⁷⁴ Muhammed Cemâleddin b. Muhammed b. Said el-Kâsımî, *Kavâidi't-tahdis min fünûni mustalahi'l-hadis*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y. s. 64; Muhammed Ebu Zehvü, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, Kahire, Dâru'l-fikri'l-arabi, 1378/1958, s. 16; Abdurraûf el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâcû'l-ârifin b. Ali, *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*, thk. Abdulkadir el-Arnâvut, Dimeşk, Dâru İbn Kesir, t.y. s. 6

⁷⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, s. 215; Subhî İbrahim es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*, Beyrut, Dâru'l-ilim, 1404/1984, s. 11

⁷⁶ Abdurraûf el-Münâvî'nin (ö. 1031/1622) “*el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*” adlı eseri bunlardan biridir

⁷⁷ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 255

tam tersi de nâzil isnâddır. Sened zincirinde râvi sayısı çoğaldıkça, senedin kıymeti –diğerine nisbetle- düştüğü için nâzil isnâd ismi verilmiştir.

Râvi sayısının çok veya az olması, bir diğer senede nisbetledir. Belirli bir rakamı yoktur. Hz. Peygamber'e üç sika râvi ile ulaşan sened "âli isnâd", dört sika râvi ile ulaşan sened "nâzil isnâd"dır. Ancak dört sika râvi ile ulaşan sened, beş sika râvi ile ulaşan senede nisbetle âli olur.⁷⁸

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ulvî makamı, "Ben kendisine, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadığım müddetçe, sizden hiçbiriniz (kâmil) mümin olmaz"⁷⁹ hadisine istinâden, inançlı her insanın gönlünde müstesna bir yere sahip olan "mahbûb (sevgili)" kelimesi ile ifade edilmiştir. Sened zinciri, hedefe götüren vâsitalara benzetilmiştir. Sevgili'ye kısa vâsitalarla ulaşmak, uzun vâsitalarla ulaşmaktan daha değerli sayılmıştır:

27- Mahbûb'a yaklaştıkça, heyecan pek çoğalır,
Vâsita çoğaldıkça, bu heyecan azalır.

28- Hadisin senedinde, çok râvi varsa eğer,
İsnâdı "Nâzil" olur, aşağı düşer değer.

29- Râviler azaldıkça, değer kazanır senet,
Âli (Yüksek)'dir isnâd, sanki yaklaşıp cennet.

Fehmiyye'nin 29. beyitinde, muttasıl bir senedde, az sayıda sikâ râvilerle Hz. Peygambere yaklaşmak, kısa yoldan cennete yaklaşmaya benzetilmiştir. Aynı zamanda "Cennet yaklaşıldı"⁸⁰ ayetine atıf yapılmıştır. Süyûtî'nin *Miftâhu'l-cenne fî'l-ihticâc bi's-sünne* adlı eserinin ismi de bu teşbihi desteklemektedir. Ayrıca Muhammed b. Eslem

⁷⁸ Tahhân, *Teysîr*, s. 224. Ayrıca sahabe, tâbiîn veya daha sonraki dönemlerde gelen herhangi bir âlime veya onun bir eserine, daha az sayıda râvilerle ulaşma çabaları olmuştur. Bu nedenle "Avâli" türünden eserler yazılmıştır. Bkz. Ahmet Yücel, "Avâli", *DİA*, IV, 1991, s. 105

⁷⁹ Buhârî, İman 7, Hadis no: 15

⁸⁰ Kâf: 50/31

et-Tûsî (ö. 242/856)⁸¹, sened zincirinin metne yakın olmasını (kurbu'l-isnâd), Allah'a ve Rasûlüne yakın olmaya benzetmiştir.⁸²

Şümünnî, muttasıl senetle Hz. Peygambere izafe edilen az sayıdaki râvi zincirini “*el-Uluvvü'l-Mutlak*”, Şa'bi gibi herhangi bir hadis imamına izafe edilen az sayıdaki ravi zincirini de “*el-Uluvvü'l-Nisbî*” şeklinde ikiye ayırmaktadır. O'nun âli isnad tanımlaması daha kapsamlıdır:

وَ السَّنَدُ الَّذِي يَقُولُ عَدَدُ ... رَجَالِهِ مِنْ غَيْرِ نَقْصٍ يُوجَدُ
فَإِنْ يَكُنْ إِلَى النَّبِيِّ يَرْتَقِي ... فَهُوَ الْمُسَمَّى بِالْعُلُوِّ الْمَطْلُوقِ
أَوْ لِإِمَامٍ عُمَدَةٍ كَالشَّعْبِيِّ ... فَسَمَّ هَذَا بِالْعُلُوِّ النَّسَبِيِّ⁸³

2.12. Müsned Hadis

Hatib el-Bağdâdî müsned hadisi, “*Senedin başından sonuna kadar râvileri arasında kesinti olmayan, birleşik (muttasıl) hadis*”⁸⁴ şeklinde tanımlar. Bu tanımlama merfû, mevkûf ve maktû hadisleri de içine alır.⁸⁵ Süyûtî *Tedribü'r-râvi*'de : “*Ancak Nevevî -İbnü's-Salâh'a tâbi olarak- “Müsned hadisin ekseriyetle kullanım şekli, Hz. Peygamber'den gelen rivayetler içindir, diğerlerinden gelen rivayetler için değil” der.*⁸⁶

İbn Abdülber (ö. 463/1071), *Temhîd*'de, müsned hadisi “*İster muttasıl olsun ister munkatı, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis*”

⁸¹ Ebu Hasen Muhammed b. Eslem b. Sâlim b. Yezid el-Kindî et-Tûsî (ö. 242/856), Zühd'ü ile meşhur olan Müsned sahibi âlim. Bkz. Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Isbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, IX, Mısır, Dâru's-saâde, 1394/1974, s. 238; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe*, thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî, bsy. Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1421/2000, s. 64

⁸² Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkî'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmûd Tahhân, I, Riyad, Mektebetü'l-me'ârif, t.y. s. 123; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 364

⁸³ Şümünnî, *el-Âliyyü'r-rütbe*, s. 137

⁸⁴ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 21

⁸⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 199

⁸⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 199. Süyûtî'nin bu istisnayı İbnü's-Salâh ve Nevevî'ye izafe etmesi ilginçtir. Zira bu istisna, Hatib el-Bağdâdî'nin istisnasıdır. Hatib, yukarıdaki tanımlamayı yaptıktan sonra “*Ancak ne var ki, muhaddisler bu ibareyi (müsned tanımlamasını), ekseriyetle, sadece Hz. Peygamber'den gelen rivayetler için kullanırlar*” der. Bkz. Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 21

şeklinde tanımlar.⁸⁷ Onun bu tanımlamasına göre merfû ile müsned aynı anlama gelmektedir.⁸⁸ Ancak İbn Hacer; “O’nun tanımına göre, Hz. Peygambere ref edildiği zaman mürsel, mu’dal ve munkatî hadise de müsned ismini vermek gerekir ki bunu diyen hiçkimse olmamıştır”⁸⁹ diyerek İbn Abdülber’i eleştirmiştir. Hâkim en-Nisâbüri ile birlikte bazı muhaddisler, müsned hadisi, “merfû muttasıl hadis” anlamında kullanmak gerektiğini söyleyerek, bunun haricindeki mevkûf, mürsel, mudal ve müdelles gibi hadisleri tarifi dışına çıkarmışlardır. Süyûtî, “En doğrusu budur” diyerek bu tarifi desteklemiş ve İbn Hacer’in *Nuhbe*’de bu tarifi kabul ettiğini bildirmiştir.⁹⁰

el-Manzûmetü’l-Fehmiyye, bütün bu tartışmaları göz önünde bulundurarak, müsned hadisi Hâkim en-Nisâbüri, İbn Hacer ve Süyûtî’nin tercihine uygun bir şekilde şöyle nazmeder:

30- Râviler muttasılsa, hepsi, Ahmed’e kadar
Müsned ismini alır, şerefe şeref katar.

Görüldüğü gibi bu beyitte, mürsel, mudal, muallak ve munkatî gibi hadisler, Hz. Peygambere ref edilse bile, râvilerin “muttasıl olması” şartı getirilmesiyle “müsned” hadisin dışına çıkarılmıştır. Böylece müsned hadis, “merfû muttasıl hadis” anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber’e nisbet edilmesi (ref) yönüyle ona bir şeref atfedilmiş, muttasıl olması yönüyle başka bir şeref daha atfedilmiştir.

2.13. Muttasıl Hadis

“Mevsül” ismiyle de bilinen muttasıl hadis, kısaca, “İster merfû olsun, ister mevkûf, ister maktû, sened zinciri kesintisiz (muttasıl) râvilerden oluşan hadis”⁹¹ şeklinde tanımlanmıştır. Ancak İbnü’s-Salâh bu tanımlamaya “Senedin başından sonuna kadar, her râvînin, hocasından “Semâ” yoluyla hadisi alarak muttasıl olması” kaydını getirmiştir.⁹² Mutlak olarak, merfû ve mevkûf hadise hamledilebileceğini,

⁸⁷ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvattai mine’l-me’ânî ve’l-esânîd*, thk Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Mağrib, I, Vezâratü umûmi’l-evkâf ve’ş-şu’ûni’l-islâmiyye, 1387/1967, s. 1-2; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, s. 200

⁸⁸ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, s. 200

⁸⁹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, s. 200

⁹⁰ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, s. 200

⁹¹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 201; Halil İbrahim Kutlay, *Hadiste sened tenkidi*, İstanbul, Elif Yayınları, 1436/2015, s. 58

⁹² İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 44; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 201

lâkin maktû hadise “Muttasıl ilâ Mâlik” veya “Muttasıl ilâ Saîd b. Müseyyeb” gibi kayıtlarla hamledilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁹³ el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, İbnü's-Salâh'ın bu kaydını esas alarak muttasıl hadisi şöyle nazmetmiştir:

31- Her râvi “Semâ” ile, birleşmişse Ahmed'e,
“Muttasıl hadis” deriz, bu kesintisiz senede.

“el-Manzûmetü'l-Fehmiyye'nin bu muttasıl tarifi, merfû muttasıl hadisi içine almaktadır. Merfû muttasıl hadis, yukarıda zikredilen “müsned” tarifinin de içine girer. Bu nedenle “muttasıl” ile “müsned” birbirine karıştırılmıştır” şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap vermek mümkündür:

Muttasıl hadisin müsned hadisten farkı, İbnü's-Salâh'ın dediği gibi, râvilerin semâ yoluyla birleşik olması hususiyetidir. Müsned hadiste, râvilerin semâ yoluyla hadisi alması kaydı yoktur. “Ahberenâ, Enbe'enâ” gibi tahammül yollarıyla rivayet edilmiş olabilir. Dolayısıyla muttasıl, daha özel (hâs), müsned ise daha genel (umûm)dir. Muttasılın müsnedden farkının ortaya çıkması için el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, İbnü's-Salâh'ın “semâ” kaydını esas almıştır. Nitekim bu hususta el-Manzûmetü'l-Fehmiyye ile Beykûniyye tam bir uyum içindedir:

9 - وَمَا بِسَمْعِ كُلِّ رَاوٍ يَبْصِلُ ... إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَى فَأَلْمُتَّصِلُ

2.14. Müselsel Hadis

Sened veya metin ile ilgili bir hâl veya sıfatı, sened zincirindeki râvilerin hepsinin aynı şekilde tekrar ederek rivayet ettiği hadise “müselsel hadis” denir.⁹⁵ Mesela her bir râvinin “semi'tü fülânün” veya “haddesenâ fülânün” veya “ahberanâ fülânün” şeklinde rivayet ettiği hadis, müselsel kabul edildiği gibi, râvilerinin hepsinin fukaha olduğu veya Medine'li olduğu veya Mısır'lı olduğu hadisler de müselsel kabul edilmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in, bir sahabinin elinden tutup ona bir hadis naklettiği gibi, aynı sahabinin tâbiinden bir öğrencisinin elinden tutarak hadisi nakletmesi, böylece seneddeki bütün râvilerin aynı şeyi yaparak hadisi nakletmelerine “müselsel” ismi verilir.⁹⁶

⁹³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 44

⁹⁴ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 81

⁹⁵ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 275

⁹⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 640-643. Müselsel hadis hakkında daha fazla bilgi için bkz. Emine Tankuş, “Müselsel Hadis”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, 2010

En meşhur misallerinden bir tanesi, Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'e (ö.17/638) hitaben; *"Ey Muaz, Muhakkak ki ben seni seviyorum"* diye başlayarak *"Her namazdan sonra "Allah'ım, seni zikretmem, sana şükretmem ve sana güzel kulluk yapmam için bana yardım et" demeyi sakın ihmal etme"*⁹⁷ dediği hadistir. Muaz b. Cebel de aynı hadisi tâbiünden öğrencisine naklederken *"Muhakkak ki ben seni seviyorum"* diye elinden tutarak nakletmiştir. Diğer râviler de senedin başına kadar aynı şeyi yapınca, bu hadis "müsel" ismini almaktadır.⁹⁸

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, Muaz hadisi misalini alarak müsel hadisi şöyle nazmeder:

32- *"Muâz! Severim seni", deyince kutlu Nebi
Öğretti bize gökten, bir muazzam edebi*

33- *Muâz da tâbiîn'e, "Severim seni" dedi
Bu ağırlığı yazar, hangi ansiklopedi?*

34- *Her râvi aynı şeyi, yaparak nakledince,
"Müsel Hadis" oldu, bu söz, kendi kendince.*

35- *Ahmed'e saygıdandır, bu mübârek silsile,
Nakleder hadisleri, hep nesilden nesile.*

Sehâvî, müsel hadisin faziletini *"Hz. Peygambere iktidâ etmek"* şeklinde belirtir.⁹⁹ İbn Hacer, hâfız hadis imamlarının müsel seneddeki rivayetlerinin kat'i ilim ifade ettiğini söyler.¹⁰⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî de müsel hadis'te râvilerin hepsinin aynı "tahammül ve edâ" lafzını kullanmasını, hadisin ittisaline delil sayar.¹⁰¹

2.15. Garîb Hadis

⁹⁷ Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, I, Beyrut, el-Mektebül-İslam, t.y. s. 369, hadis no: 751; Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, II, Saydâ, el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y. s. 86, hadis no: 1522

⁹⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 276; Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, IV, s. 39

⁹⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, IV, s. 41

¹⁰⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 643

¹⁰¹ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, IV, s. 39

“Garîb” kelimesi Arapça’da iki anlama gelmektedir: 1- Akrabalarından uzak kalan kimse, 2- Sayı bakımından tek olan kimse veya nesne.¹⁰² Hadis usûlündeki istilâh anlamı, herhangi bir tabakada tek bir râvî tarafından rivayet edilen hadistir.¹⁰³ Garîb hadis, gerek tek olan râvinin gerekse diğer râvilerin “sika” olup olmamalarına göre sahih veya zayıf kategorilerinden herhangi birine girebilir.¹⁰⁴ Nitekim garîb hadisin sahih, zayıf veya hasen olabileceğini Firûzâbâdî şöyle nazmeder:

وَمَا انْفَرَدَ شَخْصٌ بِهِ غَرِيبٌ * وَذَٰكَ اِمَّا ثِقَّةٌ اَرِيبٌ
اَوْ لَيِّنُ الْحَالِ ضَعِيفٌ شَكْمَةٌ * اَوْ صَالِحُ الْحَالِ لِكُلِّ خُكْمَةٍ

Garîb hadis, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*’de şöyle nazmedilir:

36- Garîb, uzak diyarda, yalnız, pek garibandır,
Bir tabakada râvî, tek bir direk hicrandır.

37- Garîb hadisi, râvî “tek” diye, zayıf sanma,
Sahih te olabilir, zayıf ta. Sakın kanma.

2.16. Azîz Hadis

İbn Mende (ö. 395/1005),¹⁰⁵ İbnü’s-Salâh ve Nevevî’ye göre, bir hadisi, aynı hocadan, iki veya üç râvî rivayet ederse, bu hadise “azîz hadis” denir.¹⁰⁶ Ancak İbn Hacer, azîz hadisi iki râvinin rivayet ettiği hadise tahsis etmiş,¹⁰⁷ üç ve daha fazla râvinin rivayet ettiği hadise – mütevatir derecesine ulaşmaması şartıyla- meşhur hadis demiştir.¹⁰⁸

¹⁰² Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luga*, I, thk. Ahmed Abdulgafur, Beyrut, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 1407/1987, s. 191-193; Tahhân, *Teysîr*, s. 38

¹⁰³ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 270; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 632; Tahhân, *Teysîr*, s. 38

¹⁰⁴ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 270-271

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005). Hadis hâfızı. Bkz. Yaşar Kandemir, “İbn Mende”, *DİA*, XX, 1999, s. 177-179

¹⁰⁶ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 270

¹⁰⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 632

¹⁰⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 621

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, olayı, i kerimesinden d-âyet ¹⁰⁹ فَعَزَزْنَا هُمَا بِثَلَاثٍ İbnü's-Salâh'ın görüşünü esas almıştır.

Süyûti, bu tür hadislere azîz isminin verilmesini iki sebebe bağlar: 1- Tek bir râvinin rivayet ettiği hadisi, ikinci (veya üçüncü) râvinin de rivayet etmesiyle daha da kuvvetlenmesi 2- Bu tür rivayetlere az rastlandığı için daha değerli ve kıymetli hale gelmesi.¹¹⁰ *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye* tek beyitte nazmettiği azîz hadis târifinde her iki anlamı da gözetmiştir.

38- *Bir dosta, iki dostu gelirse, hayat lezîz,
Râvi, ikiye-üç çıkınca, hadis "Azîz".*

2.17. Meşhur Hadis:

Bazı fakihler, ilim ehli arasında -kelime anlamıyla- şöret bulup yayılan hadislere "müstefiz" dese de İbn Hacer, bir tabakada ikiden fazla râvi tarafından rivâyet edilen, ancak mütevâtir derecesine ulaşmayan rivayetlere meşhur hadis ismini vermiştir.¹¹¹ Ancak İbn Mende, İbnü's-Salâh, Nevevî, İbnü'l-Cezerî ve Beykûnî gibi muhaddisler azîz hadisi, bir tabakada iki veya üç râvinin rivayet ettiği hadis; meşhur hadisi de üçten fazla râvinin rivayet ettiği hadis şeklinde tarif edince, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, meşhur hadis tanımlamasını, ihtilaf edilen 2 veya 3 râvi rakamını esas alarak değil, üzerinde ittifak edilen 3'ten fazla râvinin rivayet ettiği hadis tanımına göre yapmıştır.

39- *En az bir tabakada, üçten fazlaysa râvi
"Meşhur hadis"tir sened, muazzam şânı hâvi.¹¹²*

Nitekim *Beykûniyye* de meşhur hadisi 3'ten fazla raviye tahsis etmiştir:

12 - عَزِيزٌ مَّرْوِيٌّ اَثْنَيْنِ اَوْ ثَلَاثَةً ... مَشْهُورٌ مَّرْوِيٌّ فَوْقَ مَا ثَلَاثَةً

2.18. Mütevâtir Hadis

¹⁰⁹ Yâsin: 36/14

¹¹⁰ Süyûti, *Tedribü'r-râvi*, II, s. 632

¹¹¹ Süyûti, *Tedribü'r-râvi*, II, s. 621; İbn Hacer, *Nizhetü'n-nazar*, s. 49

¹¹² Meşhur hadisin muazzam bir şân ihtiva etmesi, rütbesinin neredeyse "Müttefekun aleyh" hadisler derecesinde olmasındandır. Hatta Süyûti "Meşhur hadisin rütbesinin "Müttefekun aleyh" hadislerinin üstünde mi yoksa altında mı olduğu konusunda ben tevakkuf ediyorum" demiştir. Bkz. Süyûti, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 132.

Mütevâtir hadisi müstakil bir başlık altında değil de “meşhur hadis” altında inceleyen İbnü’s-Salâh, onu şöyle tanımlamıştır: “Senedin başından sonuna kadar, doğruluğuna zaruri ilmin hâsıl olduğu râvi(ler) tarafından nakledilen hadise, mütevâtir hadis denir”.¹¹³ Nevevî, Takrib’te İbnü’s-Salâh’ın dediklerini daha muhtasar olarak şöyle tanımlar:

وَهُوَ مَا نَقَلَهُ مَنْ يَحْصُلُ الْعِلْمُ بِصِدْقِهِمْ ضَرُورَةً عَنْ مِثْلِهِمْ مِنْ أَوْلِيهِ إِلَى آخِرِهِ¹¹⁴

İbnü’s-Salâh bu tarifte, râvi sayısına değil, râvinin doğru söylediğine ve zaruri ilmin hâsıl olmasına vurgu yapar.¹¹⁵ Nitekim bu şartın senetteki bütün râviler için hâsıl olması gerektiğini söyler. O’nun bu tanımı, mütevâtirin “çok sayıda râvi tarafından rivayet edilen hadis” şeklindeki tanımına farklı bir bakış açısı getirdiğini görmekteyiz. Zira bir haberi çok sayıda râvi nakletse bile, eğer râviler sika değilse, bu haberin doğruluğuna zarurî ilim¹¹⁶ hâsıl olmayabilir. Öte yandan, adâlet sıfatı çok kuvvetli olan sika bir râvinin, haberinde doğru olduğuna dair zarurî ilim hâsıl olabilir.¹¹⁷

Ancak İbn Hacer, bir haberin mütevâtir olabilmesi için dört şart ileri sürer:

- 1- Yalanda birleşmeleri âdeten imkânsız olacak kadar çok sayıda râvi tarafından rivayet edilmesi ki bu sayının belirli bir rakamı yoktur.
- 2- Senedin başından sonuna kadar, yalanda birleşmesi âdeten imkânsız olacak kadar çok sayıda râvinin, yine kendileri gibi râvilerden nakletmesi
- 3- Verdikleri haberin içeriği, “Dördün yarısı ikidir. Yaratılan her şeyin bir başlangıcı vardır. İki zıt, aynı zamanda ve aynı mekânda bir araya gelemez” gibi akıl yürütme ile elde edilecek bilgiler değil, “Gördüm. İşittim. Dokundum. Tattım. Kokladım” gibi beş duyuyla (Havâss-ı hamse ile) elde edilecek bilgiler olmalıdır.

¹¹³ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 267

¹¹⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, s. 621

¹¹⁵ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, s. 15

¹¹⁶ Zaruri ilmin mefhumunu, İbn Hacer şöyle açıklar: İnsanın, kabul etmeye mecbur kaldığı, reddetmesinin mümkün olmadığı ilim. Bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 41

¹¹⁷ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, s. 15

- 4- Haberi alan kimsede, haberin doğruluğuna dair ilmî kanaatin oluşması. Diğer bir ifadeyle, haberi alan kimsede, haberi veren kimsenin yalan söylediğine dair bir şüphenin hâsıl olmaması.¹¹⁸

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, hem İbnü's-Salâh'ın hem de İbn Hacer'in şartlarını esas alarak mütevâtir hadisi şöyle nazmeder:

40- *Her tabakada haber, gelir bir çok şahıstan*¹¹⁹
*Akıl ve ilim*¹²⁰ *der ki: "çıkış bu, tek ağızdan"*¹²¹

41- *Hepsinin birleşmesi, yalanda, imkansızdır*¹²²
İnkâr eden, kat'i bir hadisi, imansızdır

2.19. Muanan Hadis

Muanan hadis, sened zincirinde herhangi bir râvinin hocasından aldığı hadisi "semâ, tahdîs ve ihbâr" sîgaları ile değil, "an" sîgasını kullanarak rivayet ettiği hadistir.¹²³ *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, muanan hadisi 42. beytin 1. mısrasında şöyle nazmeder:

42- *Râviler "Muanan" da; hep an, an, an, an, an, der*
Mübhem hadiste râvi: "haddesenâ fûlan" der.

Zayıf bir görüşe göre muanan hadis, başka bir yoldan talebe ile hoca arasında ittisâl sâbit oluncaya kadar mürsel hükmündedir. Ancak İbnü's-Salâh, bu görüşü doğru bulmaz. "*Uygulamada câri olan hakikat, muanan hadisin muttasıl hükmünde kabul edilmesidir. Hadis imamlarının ve diğerlerinin*¹²⁴ *görüşü de budur. Nitekim kitaplarında sa-*

¹¹⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 39

¹¹⁹ Bu mısra, hem İbnü's-Salâh'ın şartını hem de İbn Hacer'in 2. Şartını ihtiva eder.

¹²⁰ Bu mısranın başlangıç kısmı, hem İbnü's-Salâh'ın şartını hem de İbn Hacer'in 4. Şartını ihtiva eder.

¹²¹ Bu mısra, İbn Hacer'in 3. Şartını ihtiva eder. Zira, "Çıkış bu, tek ağızdan" ibaresi, söylenmiş bir söze işaret eder. Söylenen söz, akıl ile değil, ancak duyu organlarıyla alınıp nakledilebilir.

¹²² Bu mısra, İbn Hacer'in 1. Şartını ihtiva eder

¹²³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 244

¹²⁴ İbnü's-Salâh'ın "diğerleri" dediği kimseleri Nevevî "et-Takrîb"te fukahâ ve usulcüler olarak belirler. Bkz. Ebu Zekerîya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li*

dece sahih hadisleri toplayan müellifler, muanan hadisi kabul edip kitaplarına almışlardır. İbn Abdülber hadis imamlarının, Hâfız Ebu Amr ed- Dâi el-Mukri' ise nakil ehlinin, bu görüş üzerine icmâ ettiklerini ileri sürdüler”¹²⁵ der. Fakat İbnü's-Salâh bunu iki şarta bağlar:

1-Anane yapan râvinin hocasıyla görüşmesinin sâbit olması,

2- Tedlis ile itham edilmemesi.¹²⁶

2.20. Mübhem Hadis

Arapça'da, “ibhâm” masdarından mef'ûl olan “mübhem” kelimesi, açıklanmamış, izah edilmemiş, kapalı bırakılmış, manalarını taşımaktadır. Hadis usûlü istilâhında ise sened veya metinde ismi açıklanmayan bir şahıs bulunan hadise denir.¹²⁷

Senedde ismi açıklanmadan: “Bana bir adam veya bir kadın veya bir âlim veya birisi rivayet etti” gibi bir ifade varsa, bu rivayet mübhem bir rivayettir. Bu mübhem rivayetteki kişinin mutlaka tespit edilmesi gerekir. Zira senette aslolan râvinin “sika” olmasıdır. Râvinin kim olduğunu bilmeden onun sika olup olmadığını bilmek mümkün değildir. Dolayısıyla mübhem bir râviyi ortaya çıkarmak hadis ilminde çok önemli bir konudur.¹²⁸

İbn Kesir'e (ö. 774/1373) göre, senetteki bilinmeyen bir kimseyi açığa kavuşturmak, metinde bilinmeyen bir kimseyi açığa kavuşturmaktan daha önemlidir.¹²⁹ Bu nedenle, *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, senette ismi kapalı bırakılan mübhemi şöyle nazmeder:

42-

ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr, thk. Muhammed Osman el-Haşat, Beyrut, Dâru'l-kitabi'l-arabi, 1405/1984, s. 37

¹²⁵ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, s. 61

¹²⁶ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, s. 61

¹²⁷ Tahhân, *Teysîr*, s. 259

¹²⁸ Bu konuda müstakil eserler yazılmıştır. Süyûtî'ye göre (*Tedribü'r-râvi*, II, s. 853) bunların en büyüğü ve en güzeli (enfesühâ) Ebu Kasım b. Beşkûvâl'in (ö. 578/1183) eseridir. Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdîmelik b. Mes'ûd b. Mûsâ b. Beşkûvâl el-Hazrecî el-Ensârî el-Endelûsî (ö. 578/1183). Endülüslü tarihçi, fakih ve muhaddis. Bkz. Nâdir Özkuyumcu, “İbn Beşkûvâl”, *DİA*, XIX, 1999, s. 377-378. Süyûtî'nin ismini vermediği bu eserin tam ismi şöyledir: Kitâbü gavâmizi'l-esmâ'î'l-mübhem el-vâkı'a fî mütüni'l-ehâdîsi'l-müsnede.

¹²⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, s. 298

Mübhem hadiste râvi: “haddesenâ fülân” der.

43- Râvinin adı yoksa, bu rivayet mübhem'dir
Kim? Nerelidir? Nedir? Bilmem, benim şüphemdir

2.21. Mürsel Hadis

Çağdaş muhaddislerden Abdullah Sirâcüddin'in tanımına göre mürsel hadis, büyük veya küçük tâbiin âlimlerinden herhangi birisinin, Hz. Peygamber'e ref ettiği söz, fiil ve takrirlere denir.¹³⁰ Ancak Süyûtî ve Nevevî'nin nakline göre ulemanın ittifak ettiği mürsel hadis tarifi şöyledir: Büyük tâbiilerden birisinin (sahabeyi atlayarak) “Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi veya şöyle yaptı” şeklindeki rivayetine mürsel denilir.¹³¹ Firûzâbâdî, bu iki tanım arasındaki farkı şöyle nazmeder:

و مُرْسَلٌ مَا قَالَتْ فِيهِ التَّابِعُ * قَالَ رَسُولُ اللَّهِ هَذَا الشَّائِعُ
وَبَعْضُهُمْ خَصَّ كِبَارَ التَّبَعِ * وَالْفُقَهَاءُ عَمَّمُوا فَأَفْهَمَ وَع

Mürsel hadisin hükmü konusunda üç farklı görüş vardır:

1- Muhtecün bih'tir: Bu görüş Ebu Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi mezheb imamlarına ve onlara tâbi olan muhaddisler ve usulcülere aittir.¹³²

2- Zayıftır, muhtecün bih değildir: Nevevî *Takrîb*'te bu görüşü, muhaddislerin cumhurunun, İmam Şâfiî'nin, birçok fukaha ve usulcülerin görüşü olarak nakleder.¹³³ Zira düşürülen kimsenin durumu meçhuldür.¹³⁴

¹³⁰ Sirâcüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 105

¹³¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 219

¹³² Sirâcüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 107

¹³³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 222

¹³⁴ Sirâcüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 108

3- Mutlak olarak kabul edilmez veya mutlak olarak reddedilmez ve araştırılır. Eğer başka yollardan onu kuvvetlendirecek bir delil bulunursa, alınır. Bulunmazsa, alınmaz.¹³⁵

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye mürsel hadisi şöyle nazmeder:

44- *Tâbi'in sahabeyi, mürsel hadiste, atlar*
"Nebî, şöyle dedi" der, *sened kopar ve çatlar*

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye, 1. mısradaki sahabeyi atlayan tâbiinin büyük veya küçük olmasına değinmeden "tabiin'in sahabeyi atlamasına" vurgu yapar. Böylece mürsel hadisi

16 - وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصِّحَابِيُّ سَقَطٌ

"Sahabenin düşürüldüğü rivayet" şeklinde tanımlayan *Beykûniyye* ile uyum arzeder.

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye'nin 2. mısradaki mürsel hadisin senedinin kopuk olmasına işaret etmesi, Süyûtî'nin, *Elfiyye*'sinin 140. beytinde, mürsel hadisi hüccet kabul etmeyip reddedenlerin görüşünün en kuvvetli görüş olduğunu söylemesi sebebiyledir. Zira senedi kopuk bir rivayetin reddedileceği konusunda bir ihtilaf yoktur:

140 - وَرَدُّهُ الْأَقْوَى، وَقَوْلُ الْأَكْثَرِ ... كَالشَّافِعِيِّ، وَأَهْلُ عِلْمِ الْخَبَرِ

Ayrıca Nevevî *Takrib*'te mürsel hadisin zayıf olduğu görüşünü, muhaddislerin cumhurunun, İmam Şâfiî'nin, birçok fukaha ve usulcülerin görüşü olarak nakleder.¹³⁶

Ancak *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'nin mürsel hadisin "zayıf" olduğu görüşünü "*Sened kopar*" ibaresiyle ifade ettikten sonra, "*çatlar*" kelimesini de zikretmesi, mürsel hadisin hücciyeti ile ilgili yukarıda söylenen 3. görüşe işaret etmek içindir. Zira "*çatlar*" ifadesi "kopuk" anlamına gelmez. Bir şeyin çatlaması, onun bütününden kopup ayrıldığını göstermez. Bu nedenle çatlayan bir parçayı, ek takviyelerle tekrar güçlendirip sağlamlaştırmak gerekir. Bu mana, Süyûtî'nin şu beytinde de mevcuttur:

¹³⁵ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 108

¹³⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 222

نَعَمْ بِهِ يُحْتَجُّ إِنْ يَعْتَصِدِ ... بِمُرْسَلٍ آخَرَ أَوْ بِمُسْنَدٍ - 141

2.22. Munkatı Hadis

İbn Abdülber, Hatib el-Bağdâdî, Nevevî gibi muhaddisler ile fakihlerin munkatı hadis tanımlaması şöyledir: “Kopukluk hangi tabakada olursa olsun, senedi muttasıl olmayan hadise, munkatı” denir.¹³⁷ *Beykûniyye*’nin munkatı hadisi nazmettiği beyti, bu tanımlama ile birbir uyum arzeder:

17 - وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالٍ ... إِسْنَادُهُ مُنْقَطِعُ الْأَوْصَالِ

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye’nin munkatı hadis nazımının birinci mısrası, hem *Beykûniyye* hem de yukarıda adı geçen muhaddislerin tanımlamasıyla uygunluk arzeder:

45- Bir veya bir kaç râvi, senette kopup düşer
Zayıf hadis, arar bir takviye, üçer, beşer

2.23. Muallak Hadis

Senedin başında, bir veya peş peşe birkaç râvinin düşmesiyle nakledilen hadise, muallak denir.¹³⁸ Bu tarifin “peş peşe iki râvinin düşmesi” kısmı, mudal hadis ile birleşmekteyse de “senedin başında” ibaresi, onu mu’dal hadisten ayırmaktadır. Bazı muhaddisler, bütün senedi hazfedip “Hz. Peygamber (s.a.v.) veya İbn Abbas (r.a.) veya Malik şöyle dedi...” şeklinde nakledilen hadise de muallak demişlerdir.¹³⁹

Muallak hadis, aslında, hazfedilen râvinin durumu bilinmediği için zayıf hükmündedir. Ancak Buhârî ve Müslim gibi sadece sahih hadisleri kitabında toplayan muhaddislerin muallak hadisleri müstesnâdır.¹⁴⁰ Zira onların “kâle, ravâ, zekera” gibi cezm sıygası ile naklettikleri muallak hadisler, sahih hadis hükmündedir.¹⁴¹ Buhârî’nin *Sahih*’inde muallak olarak zikrettiği hadisler, ya *Sahih*’inin bir başka yerinde ya da başka hadis kitaplarında muttasıl sened ile rivayet edilmiştir.¹⁴²

¹³⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 235

¹³⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 250

¹³⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 250

¹⁴⁰ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 113

¹⁴¹ Nevevî, *Takrîb*, s. 38

¹⁴² İbn Hacer bu konuya özel olarak *Tağlîku't-ta'lik* adlı eserini yazmıştır. Bkz. İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tağlîku't-ta'lik*,

Muallak hadisi *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye* şöyle nazmeder:

46- *Senedin başındaysa, kopuk râviler eğer
Bu senede “Muallak hadis” denirmiş, meğer.*

İrâkî, muallak hadisi şöyle nazmeder:

44 - وَإِنْ يَكُنْ أَوَّلُ الْإِسْنَادِ حُذِفَ ... مَعَ صِبْغَةِ الْجَزْمِ فَتَعْلِيْقًا عُرِفَ

2.24. Mudal Hadis

Mudal hadisi, munkatı' hadisin bir çeşidi sayan İbnü's-Salâh, onu kısaca: “*Senedinde iki veya daha fazla kopuk râvi olan hadis*” şeklinde tanımlar.¹⁴³ *Beykûniyye*, bu tarife uygun bir beyit nazmeder:

18 - وَالْمَعْضَلُ السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ ... وَمَا أَتَى مُدْلَسًا نَوْعَانِ

Aynı şekilde Fîrûzâbâdî de İbnü's-Salâh'ın tanımına uygun bir beyit nazmeder:

إِنْ يُسْقَطُ اثْنَانِ مِنَ الْإِسْنَادِ * فَمَعْضَلٌ كَذَا إِلَى إِرْدِيَادِ

Ancak Süyûtî, İbnü's-Salâh'ın bu tarifinde, iki kopuk râvinin peş peşe gelmesi şartını ekler. Zira peş peşe gelmeyen iki farklı yerde iki kopuk ravisi olan bir hadis, munkatı ismini alır.¹⁴⁴

Görüldüğü gibi, İbnü's-Salâh'ın bu tarifi ve o tarifi esas alan manzûmeler, mürsel ve muallak hadisi tarif dışı bırakamamıştır. Zira senedin sonunda iki kopuk râvi varsa, mesela etbâu't-tâbiünden bir kimse tâbiyi ve sahabiyyi atlayarak Hz. Peygamber'den rivayet ederse, bu rivayet mürsel olur.¹⁴⁵ İki kopuk râvi senedin başında olursa, o zaman muallak olur.¹⁴⁶ Bu hususiyetleri göz önünde bulunduran *Fehmiyye*, mudal hadisi şöyle tanımlamıştır:

47- *İki râvi kopuksa, senedin ortasında
Mudal hadis denilir, iki uç arasında*

thk. Saïd Abdurrahman Musa Kazakî, II, Beyrut, El-Mektebû'l-İslâmî, 1405/1984, s. 6

¹⁴³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 59

¹⁴⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 241

¹⁴⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 240

¹⁴⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 244

Senedin başını ve sonunu “iki uç” olarak vasıflandıran *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'nin bu tarifi, mürsel ve mu'allak hadisi tarif dışı bıraktığı için Fîrûzâbâdî ve Beykûniyye'den daha isabetlidir. Ancak Süyûtî'nin “kopuk iki râvinin peş peşe gelmesi” şartını karşılayamadığı için her üç manzûmede (Fîrûzâbâdî, *Beykûniyye ve Fehmiyye*) bu açıdan bir eksiklik söz konusudur.

2.25. Müdelles Hadis

Nevevî *Takrîb*'te, tıpkı İbnü's-Salâh gibi iki çeşit tedlisten bahseder:

1-Tedlîsü'l-İsnâd: Bir râvinin, muâsır olduğu bir başka râviden, işitmediği bir rivayeti, sanki işitmiş gibi “falanca şöyle dedi” veya “falanca naklen” gibi ibarelerle nakletmesiyle oluşan hadistir.¹⁴⁷ Süyûtî bu tanımlamadaki: “*Muasır olduğu bir başka râviden*” kısmına İbnü's-Salâh'tan nakil yaparak “*(aynı asırda yaşayıp) görüştüğü*” ifadesini ilave eder. Aynı şekilde “*İşitmediği bir rivayeti*” kısmına “*bilakis, başka bir râvinin vâsıtasıyla işittiği*” şerhini yapar.¹⁴⁸ Böyle durumlarda râvinin “haddesenâ veya ahberanâ” gibi sîgaları kullanmaması gerekir. Bilakis “falanca şöyle dedi” veya “falanca naklen” gibi ifadeler kullanması lazımdır.¹⁴⁹

2-Tedlîsü's-şüyûh: Bir râvinin, kendisinden hadis rivayet ettiği hocasını gizlemek için, onu bilinmeyen bir ismiyle veya meşhur olmayan künyesiyle yahut tanınmayan nesebiyle zikrederek naklettiği rivayete denir.¹⁵⁰

Beykûniyye, her iki çeşit tedlisi şöyle nazmeder:

وما أتى مُدلساً نوعان -18

الأول: الإسقاط للشَّيْخِ وَأَنْ ... يَنْقُلُ عَمَّنْ فَوْقَهُ بَعْنٌ وَأَنْ

- والثَّانِ: لَا يُسْقِطُهُ لَكِنْ يَصِفُ ... أَوْصَافَهُ بِمَا بِهِ لَا يَنْعَرَفُ

¹⁴⁷ Nevevî, *Takrîb*, s. 39

¹⁴⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 252; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 73

¹⁴⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 73

¹⁵⁰ Nevevî, *Takrîb*, s. 39; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 252; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 73

Fehmiyye, Beykûniyye'nin 19. beyitte nazmettiği "tedlîsü'l-isnâd"ı 48. beyitte, Beykûniyye'nin 20. beyitte nazmettiği "tedlîsü's-şüyûh"u 49. beyitte şöyle nazmeder:

*48- Müdelles'te talebe, hocayı düşürüyor,
Daha sağlam hocadan, almış gibi yürüyor!*

*49- Diyor ki, Buhârî'dir benim hocamın adı
Meşhur Buhârî değil, başkasıdır maksadı*

Tedlîs'in durumu çok kapalı olduğu için herhangi bir rivayette tedlis olup olmadığını ancak hadis ilminde derin ilme sahip olanlar keşfedebilir. Şümunnî bu hususiyeti şöyle nazmeder:

وَقَدْ يَكُونُ خَافِيًا فَلَا يَقِفُ ... عَلَيْهِ إِلَّا مَنْ بِحِفْظٍ يَنْصِفُ

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye bu hususiyeti şöyle nazmeder:

*50- Müdellesin gizemi, kapalı, zâhir değil,
Onu keşfedemeyen, bu fende mâhir değil.*

*51- Lâkin nice mâhirler, yetiştirmiş bu ümmet
Korunmuş bunlar ile, Kitap, Fıkıh ve Sünnet*

2.26. Maklûb Hadis

Kelime anlamı "değişmiş, değiştirilmiş" olan "maklûb"un hadis istilâhında iki çeşidi vardır: 1- Senette değişim 2- Metinde değişim.¹⁵¹

1-Senette değişim: Senedin herhangi bir yerinde, herhangi bir râvinin ismini, künyesini ya da nisbesini, başka bir râvi ile değiştirmek veyahut râvinin kendi ismiyle, babasının, dedesinin vs, ismini değiştirmek suretiyle yapılır.¹⁵²

¹⁵¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 342

¹⁵² Nevevî, *Takrîb*, s. 47; Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 123

2-Metinde değişim: Bir hadisin metninde takdim ve te'hir yapmak, bir kelimeyi veya cümleyi başka bir kelime veya cümle ile değiştirmek, bir hadisin metnini başka bir hadisin senediyle değiştirmek vs. suretiyle yapılan değişikliklere denir.¹⁵³

Beykûniyye, mablûb hadisi şöyle nazmetmiştir:

وَالْمَقْلُوبُ قِسْمَانِ تَلَا

22 - إِبْدَالُ رَاوٍ مَا بَرَاوٍ قِسْمٌ ... وَقَلْبُ إِسْنَادٍ لِمَثْنٍ قِسْمٌ

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye, metindeki değişikliği 52. beyitte, seneddeki değişikliği de 53. beyitte nazmederek mablub hadis hakkında şunları der:

*52- Deęişir ise iki hadis, sened ve metin
Birini diğerinden ayırmak, zor ve çetin*

*53-Râvi ismi değişir, benzer başka isimle
Değiştirmek kumaşı, iki aynı resimle*

*54- Deęişen hadislere, böylece, denir mablûb
Gerçeęi değiştirmek, çok, çok kötü bir üslûb*

Ne Irâkî, ne Süyûtî, ne de Beykûnî mablûb hadisin hükmüne değinmezken *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, mablûb hadisin kerahiyyetini “çok kötü bir üslûb” şeklinde ifade eder. Aynı hususiyyeti Fîrûzâbâdî, “kalpler ve zihinler kesinlikle onu reddeder” diyerek dile getirir:

مَا غَيَّرُوا إِسْنَادَهُ مَقْلُوبٌ * قَدْ رَدَّهُ الْأَذْهَانُ وَالْقُلُوبُ¹⁵⁴

2.27. Şâz Hadis

Şâz hadis konusunda İmam Şâfîî, “Şâz hadis, sikâ bir râvinin, başka (sika) râvilerin rivayet etmediği bir hadisi rivayet etmesi demek

¹⁵³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 101; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 345

¹⁵⁴ Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel (ö. 1197), *el-Menhelü'r-râvi 'alâ manzûmeti'l-mecdi'l-lugavi*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâiri, Beyrut, Lübnan, Daru İbn Hazm, 2007, s. 74

değildir. Ancak ne var ki şâz hadis, sikâ bir râvinin, muhaddislerin rivayetlerine muhalefet eden bir hadis rivayet etmesidir¹⁵⁵ der. Bu tanımını Şâfiî'den ve bazı Hicaz ulemasından nakleden Ebu Ya'lâ el-Halîlî (ö. 446/1055)¹⁵⁶ ise şöyle der: "Hadis hâfızlarının kabul ettikleri şâz hadis tanımlaması şöyledir: Sika olsun veya olmasın, herhangi bir râvinin, sadece tek bir sened ile rivayet ettiği hadistir. Eğer rivayet eden sika değil ise, onun rivayeti metruktür ve kabul edilmez. Eğer sika ise, tevakkuf edilir ve delil olarak kabul edilmez."¹⁵⁷ Halîlî'nin bu tanımına göre şâz hadis, tek bir sened ile gelen hadistir. Hâkim en-Nisâbüri onun bu tanımını "sika râvi" ile takyid eder.¹⁵⁸ Ancak İbnü's-Salâh ve onu takip eden Nevevî, bazı hadis kitaplarında tek bir sened ile gelen sahih hadisleri delil göstererek Hâkim ve Halîlî'yi tenkid eder. Sonra da şâz hadis hakkında takip edilmesi gereken daha doğru metodu şöyle izah eder:

"Râvi, herhangi bir şekilde (senet veya metinde) münferit bir rivayet naklettiği zaman, eğer onun münferit rivayeti, hüfz ve zabt yönünden kendisinden daha sika bir râvinin rivayetine muhalefet ediyorsa, onun bu münferit rivayeti şâz ve merdûd olur. Eğer muhalefet etmiyorsa, muhakkak ki bu, onun rivayet edip başkalarının rivayet etmediği bir meseledir. Böyle bir durumda münferit râviye bakılır. Eğer adâlet sahibi sika bir râvi ise, münferit rivayeti kabul edilir. Eğer sika değil ise, onun bu münferit rivayeti sahih kapsamının içine alınmaz."¹⁵⁹

Beykûniyye, şâz hadisi, sika bir râvinin, hadis ilminin en büyük otoritelerine muhalefet ederek rivayet ettiği hadis şeklinde nazmeder:¹⁶⁰

21 - وما يخالف ثقةً فيه المألاً ... فالشأاً

Halîlî'nin (ö. 446/1055) "münferit" olma şartını "gelmezse bir takviye" şeklinde ifade eden Fehmiyye, Şâfiî, İbnü's-Salâh, Süyûtî ve Beykûniyye'nin tanımlamalarına uygun olarak şâz hadisi şöyle nazmeder:

55- Muhalifse bir râvi, daha sika râviye

¹⁵⁵ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 76

¹⁵⁶ Ebü Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvîni (ö. 446/1055). *El-İrşâd* adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı. Bkz. Kemal Sandıkçı, "Halîlî", *DİA*, XV, 1997, s. 330-331

¹⁵⁷ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 76-77

¹⁵⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, s. 268

¹⁵⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 79

¹⁶⁰ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 120

Rivayeti şâz olur, gelmezse bir takviye

2.28. Muallel Hadis

Muallel (illetli) hadis, zâhirinde sahih görünen, ancak içinde hadisin sıhhatine zarar veren gizli bir problem bulunan hadistir.¹⁶¹ Muttasıl gözüken bir senede kopukluk olduğunu tespit etmek, metnin bir kısmında râvi ilavesi olduğunu keşfetmek, merfû rivayetin aslında mevkûf olduğunu görmek gibi illetleri delilleriyle bulup ortaya çıkarmak, hadis ilimlerinin en önemli, en ince, en şerefli konusudur. Gizli ve kapalı problemleri bulmaktan ibaret olan bu ilme, ancak anlayışı derin, bilgisi çok geniş ve zekâsı çok kuvvetli hadis hâfızları muttali olabilir.¹⁶² İbn Hacer'e göre, "ilelül-hadis", hadis ilimlerinin en kapalı ve en ince bölümüdür. Hadisin illetini bulup ortaya çıkarmak, ancak Allah'ın, çevik bir zekâ, çok geniş bir hâfıza, râvilerin mertebeleri hususunda tam bilgi, çok kuvvetli bir sened ve metin melekesi verdiği kimselerin işidir. Bu nedenle, bu ilim dalında, Ali ibnül-Medinî (ö. 234/848-49), Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Ebu Hâtim gibi pek nâdir kimseler söz söylemişlerdir.¹⁶³

Derin ilme sahip olan hadis ilminin otoritelerinin, gerek senede gerekse metinde, gizli veya açık her çeşit illeti bulup ortaya çıkaracaklarını söyleyen *Fehmiyye*, muallel hadisi şöyle nazmeder:

56- *İllet, bir kusurdur ki, sanki dibinde yerin,
Görür onu bu fen'de, bilgisi en çok derin.*

57- *Bu kusur ya açıktır, ya da gizli ve sinsî
Olsun, farketmez bize, gelsin her çeşit cinsi.*

Aynı şekilde, hadis hafızlarının gizli bütün illetleri ortaya çıkaracaklarına işaret eden *Beykûniyye*, muallel hadisi şöyle nazmeder:

24 - وَمَا بَعْلَةٌ غُمُوضٍ أَوْ خَفَا ... مُعَلَّلٌ عِنْدَهُمْ فَذُ عُرْفَا

2.29. Muzdarib Hadis

Muzdarib hadis, farklı farklı rivayetlerle gelen bir hadistir. Ancak bir veya birkaç rivayeti, diğer bir veya birkaç rivayetine muhalefet eder. Böyle bir durumda muzdarib ismini alabilmesi için, her iki farklı

¹⁶¹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 90

¹⁶² İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 90

¹⁶³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 110

rivayetin de sıhhat yönünden aynı kuvvette olması gerekir. Eğer birisi diğerinden daha sahih ise, elbette, daha sahih olan rivayet alınır, daha az sahih olan terkedilir ve bu hadis muzdarib olmaz.¹⁶⁴ Aynı şekilde farklı rivayetlerin arasını te'vil yoluyla cem etmek mümkün ise, muzdarib ismini alamaz.¹⁶⁵ O halde muzdarib hadisin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1-Farklı rivayetlerle gelmesi
- 2-Farklı rivayetlerin birbirine muhalefet etmesi
- 3-Birbirine muhalefet eden rivayetlerin her ikisinin de aynı kuvvette sahih olması
- 4-Birini diğerine tercih ettirecek bir karine bulunmaması
- 5-Farklı rivayetlerin arasını cem ettirecek bir tevil yolunun olmaması

Bu özelliklere sahip bir hadis, muzdarib ismini alır. Birbirini nakzettiği için her ikisi de zayıf kategorisi içinde değerlendirilir.¹⁶⁶

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye, tercih yollarından nesh'e dikkat çeker. Eğer nesh imkânı yoksa en sonunda muzdarib olacağına işaret eder:

*58- Nakleder bir hadisi, iki farklı senette
Her iki senet sahih, sağlam aynı kuvvette*

*59- Eder bir metin, diğer bir metne, muhalefet
Sarsarlar bir birini, gelir büyük şikayet.*

*60- Hâkim, şimdi ne yapsın? İki senet te sahih!
Elbet biri nâsihtir, kararı versin târih...*

2.30. Müdrec Hadis

¹⁶⁴ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 94

¹⁶⁵ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 139-140

¹⁶⁶ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 94

Bir sahabî veya ondan sonraki dönemlerde gelen herhangi bir râvi, Hz. Peygamber'in bir sözünü rivayet ederken, oluşan ârizi bir durumdan dolayı, kendisine veya bir başkasına ait bir söz söyler. Mecliste bulunanlar, bu sözün Hz. Peygamber'in sözü olduğunu zannederek onu hadisin metnine katarak rivayet ederler. Böylece, Hz. Peygamber'e ait olmayan bir kelime, söz veya cümlelerin, O'nun sözüne katılmasıyla rivayet edilen hadise müdrec denir.¹⁶⁷

İlave edilen sözün, senedde veya metinde olmasına, metnin ya başında, ya ortasında, ya da sonunda olmasına, iki değişik sened ile gelen iki değişik metnin bir kısmını alıp diğerinin senedine katarak rivayet edilmesine vs, durumlara göre müdrec hadisin birçok çeşitleri vardır.¹⁶⁸ Abdullah Siracüddin'in yaptığı müdrec tarifi, bütün bu çeşitleri içine alan kapsamlı bir tariftir: “İster sahabî, ister ondan sonraki tabakalarda gelen herhangi bir râvinin, hadisin senedine veya metnine kendi nezdinden bir ilave yapması, böylece mecliste bulunan talebelerin, yapılan ilaveyi, hadisin orijinalinden sanarak rivayet etmesiyle oluşan hadise müdrec denir”.¹⁶⁹

Hadisin orijinaline katılan ilave, o hadisin diğer bütün rivayetlerinin araştırılması, rivayet eden râvinin bizzat kendi nassı ile açıklama yapması, Hz. Peygamber'in şanına layık olmaması gibi yollarla tespit edilir.¹⁷⁰

Herhangi bir hadisin orijinaline yapılan herhangi bir ilaveyi, hadis uzmanlarının bulup ortaya çıkaracağına vurgu yapan *Fehmiyye*, müdrec hadisi şöyle nazmeder:

61- Râvi, kendi sözünü, alır metine ekler
Birbirinden ayıran, büyük bir âlim bekler

62- Râvi sözü “Müdrec”tir, metine katılınca
Câhil “kimse farketmez” sanır, kendi aklınca

Müdrec hadisi *Beykûniyye*, “Râvilerin bazı sözlerinin, hadisin orijinaline birleştirildiği rivayet” şeklinde çok muhtasar tanımlar:

26 - وَالْمُدْرَجَاتُ فِي الْحَدِيثِ مَا أَتَتْ ... مِنْ بَعْضِ أَلْفَاظِ الرُّوَاةِ اتَّصَلَتْ

¹⁶⁷ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 95

¹⁶⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, s. 315-322

¹⁶⁹ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 143.

¹⁷⁰ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 147

2.31. Müdebbec Hadis

Aynı tabakada (aynı asırda) akran olan iki râvinin birbirinden rivayet ettiği hadise “müdebbec hadis” denir.¹⁷¹

Sözlükte “süslenmiş, tezyin edilmiş” anlamına gelen müdeb-
bec, “haddesenâ fülân ve fülân” misali ile rivayet edilmiş bir senedi
“haddesenâ fülân ‘an fülân” şeklinde anlama hatasına düşmekten bizi
kurtarır. Aynı şekilde senedde “bir fazlalık var” vehmine düşmekten de
bizi kurtarır.¹⁷²

Hadis usûlü kitaplarında müdebbec hadis iki kısma ayrılır:

1- *Rivâyetü'l-akrân*: Aynı tabakada (asırda) yaşayan iki raviden,
birisinin diğerinden rivayet ettiği ancak diğerinin birincisinden rivayet
etmediği hadis

2- *Müdebbec*: Aynı tabakada (asırda) yaşayan iki raviden, her-
birisinin diğerinden rivayet ettiği hadis. Buna göre iki kısmın arasında
umum ve husus özelliği vardır. Zira her müdebbec, rivâyetü'l-ak-
ran'dır. Ancak her rivâyetü'l-akran, müdebbec değildir.¹⁷³

Fehmiyye, 63. beytin birinci mısrasında rivâyetü'l-akrana,
ikinci mısrasında müdebbece atıf yaparak, her iki kısmın da bir sened
inceliği olduğunu beyan eder:

63- Bir de “Müdebbec hadis” var, râvileri akran
Birbirinden rivayet eder, bakan göz hayran

Beykûniyye, *Fehmiyye*'nin “Bakan göz hayran” şeklinde ifade
ettiği müdebbec hadisin faziletini, “Onu iyi tanı ve onunla iftihar et”
sözleriyle dile getirir:

27 - وَمَا رَوَى كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أُخِيهِ ... مُدَبِّجٌ فَاعْرِفْهُ حَقًّا وَانْتَحِهُ

2.32. Müttefik ve Müfterik

¹⁷¹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 309

¹⁷² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 716-717

¹⁷³ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, s. 169

Rivayetin makbûl veya merdûd olması, râvilerin tanınması ile mümkündür. Râvilerin kim olduğu bilinmeden rivayetin kabul edilmesi veya reddedilmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda, müttetik ve müfterik konusu, râvileri tanımada ince ve hassas bir konudur. Zira bu konu, râvilerin isimleri, künyeleri, babalarının isimleri, hatta dedelerinin isimleri, nisbeleri vs. aynı olan (müttetik), ancak kendileri farklı (müfterik) olan kimseleri inceler. Bir başka ifadeyle, isimleri aynı (müttetik), kendileri farklı (müfterik) râvileri tanıtır.¹⁷⁴ Hadis ilimlerinde uzmanlaşmak isteyen her ilim adamının mutlaka bilmesi gereken konulardan biri de “müttetik ve müfterik” konusudur. Zira bu konu –eğer iyi bilinmezse- âlimlerin bile hata yapabildiği bir alandır.¹⁷⁵

Meselâ hem kendi ismi, hem babasının ismi, hem de dedesinin ismi aynı (müttetik) olan, ancak kendileri farklı (müfterik) olan dört râvi vardır. Bunların hepsi, aynı asırda, “Abdullah” isimli hocadan rivayet ederler.¹⁷⁶

İsim benzerliği olan râvilerden biri sika iken diğeri zayıf olabilir. Birisinin rivayeti muttasıl iken diğerin rivayeti munkatı olabilir. Bu nedenle, râvileri birbirine karıştırmadan kimin kim olduğunu öğrenmemizi sağlayan müttetik ve müfterik konusu, hadis ilimlerinde önemli bir konudur. *El-Manzûmetü'l-Fehmiyye* bu konuyu şöyle nazmeder:

*64- İki râvinin, aynı gözükür isimleri
Lakin iyi bakarsan, farklıdır cisimleri*

Beykûniyye, Fehmiyye'ye benzer bir tanımlama yapar:

¹⁷⁴ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 358

¹⁷⁵ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 161; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 358

¹⁷⁶ Ahmed b. Cafer b. Hamdan ismini taşıyan 4 farklı râvi, şunlardır: 1-Ebu Bekir Ahmed b. Cafer b. Hamdan el-Katî'i (ö. 368/978). Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den rivayet eder. 2- Ebu Bekir Ahmed b. Cafer b. Hamdan es-Sekati (ö. 364/974). Abdullah b. Ahmed ed- Devrakî'den rivayet eder. 3- Ahmed b. Cafer b. Hamdan ed-Dineveri. Abdullah b. Muhammed b. Sinan'dan rivayet eder. 4- Ahmed b. Cafer b. Hamdan et-Tarsûsi. Abdullah b. Câbir et-Tarsûsi'den rivayet eder. Bkz. Hatib el-Bağdâdi, *el-Müttetik ve'l-müfterik*, thk. Muhammed Sâdık, I, Dâru'l-Kâdirî, Dimeşk, 1417/1997, s. 189

28 - مُتَّفِقٌ لَفْظًا وَخَطَأً مُتَّفِقٌ ... وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا الْمُفْتَرِقُ

Ancak çağdaş müelliflerden Abdullah Siracüddin, *Beykûniyye*'nin bu tanımlamasına önemli bir talik düşer: “*Beykûni*'nin bu ibaresi, *müttefik* ve *müfterik*'in iki farklı kısım olduğu vehmini verebilir. *Hâlbuki* durum öyle değildir. Muhakkak ki, o tek bir kısımdır. Lafız ve yazılış aynı (*müttefik*), fakat mana (veya kastedilen kimse) farklı (*müfterik*) olduğu için bu isim verilmiştir”.¹⁷⁷

2.33. Mu'telif ve Muhtelif

Kur'an kelimelerinin nasıl yazılacağını ve harflerin okunuş şekillerini gösteren kurallar bütünü diyebileceğimiz “harekeleme” sisteminin, ilk defa Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688) tarafından tespit edilip Kur'an'a yerleştirildiği bilinmektedir.¹⁷⁸ Sadece Kur'an'a mahsus olan harekeleme, Arapça metinlerde mevcut değildir. Bu nedenle, bazı kelimelerin yazılış hattı aynı (mu'telif), ancak okunuş ve telaffuzu farklı (muhtelif) olabilmektedir. Mesela سلام kelimesini “selâm” veya “sellâm” şeklinde okumamız mümkündür. Aynı şekilde نعيم kelimesini “Na'im” veya “Nü'aym” şeklinde okunabilir. Ravilerin isimlerinde de benzer bir durum karşımıza çıkar. Zira isimlerinin yazılışları aynı olan iki râvinin okunuşları farklı olabilir. Onları birbirine karıştırmak, sıkça karşılaşılan bir durum olduğu için, kelimelerin doğru anlamlarını ve râvilerin doğru isimlerini öğrenmemize yardımcı olan “mu'telif ve muhtelif” konusu, hadis ilimlerinde önemli bir konudur.¹⁷⁹ *Fehmiyye* bu konuyu şöyle nazmeder:

65- Yazılışı bir, aynı, kelimeler: Mu'telif
Telaffuzu farklıdır, denir buna Muhtelif

66- Arapça hattı aynı, misal: “Nu'aym” ve “Na'im”
Okunuşu farklı, sen uyanık ol her dâim

Süyûti, mu'telif ve muhtelif konusunu, hadis ilimlerinin en önemli konusu olarak görür. Bu konuyu bilmek için, ancak uzman birisinden işiterek öğrenmekten başka bir kriterin olmadığını söyler.¹⁸⁰

799 - أَهْمُ أَنْوَاعِ الْحَدِيثِ مَا ائْتَفَتْ ... خَطَأً، وَلَكِنْ لَفْظُهُ قَدْ اِخْتَلَفَ

¹⁷⁷ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 161

¹⁷⁸ Tefik Rüşdü Topuzoğlu, “Ebu Esved, ed-Düeli”, *DİA*, X, 1994, s. 311-313

¹⁷⁹ Sehâvi, *Fethu'l-muğîs*, IV, s. 229

¹⁸⁰ Süyûti, *Elfîyye*, s. 131

800 - وَجُلُّهُ يُعْرَفُ بِالنَّقْلِ وَلَا ... يُمَكِّنُ فِيهِ ضَابِطٌ قَدْ شَمِلَا

2.34. Musahhaf Hadis

Arapça kelimelerde noktalı harflerin bir noktasını düşürerek veya ilave ederek yahut yer değiştirerek kelimenin tamamen farklı bir manaya gelecek şekilde okunmasına sebep olan farklılıklara “tashif” denir.¹⁸¹ Özellikle yazma eserlerde sıkça karşılaştığımız tashif, önemli bir konudur. Zira “iki yılan” anlamına gelen “حَيَان” kelimesindeki “ye” harfinin bir noktası silinirse, “çok sevgili kimse” anlamına gelen “hibbân” kelimesine dönüşür. Sened ve metinde oluşan değişikliklere dikkat çeken bu konuya muhaddisler büyük önem verip müstakil eserler yazmışlardır.¹⁸² *Fehmiyye*, bu konuyu şöyle nazmetmiştir:

67- Bir nokta düşer: “Tashif”. Rivayet bühtân olur
“Hayyân”ın “ye” harfi, bir noktasız, “hibbân” olur

68- Bilmezsen bu nükteyi, çok şeylere kanarsın
Dostunu düşman görüp, yılan “habib” sanarsın

Irâkî, hadis hocasının, talebesini tashif (tahrif)’e¹⁸³ karşı uyarıp sakındırması gerektiğini söyler. Aksi takdirde her ikisinin de, Hz. Peygamber’in “Kim, bile bile bana bir yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın”¹⁸⁴ hadisindeki ağır tehdidinin altına girecekleri uyarısını yapar. Bu nedenle, hadis taleb eden kimsenin mutlaka nahiv ilmi öğrenmesi gerektiğine işaret eder. Ayrıca hadisleri, tahrif ve tashif yapmadan orijinal şekliyle alabilmenin en güzel metodunun, onları kitaplardan değil, bizzat hocanın ağzından dinleyerek almaları gerektiğine vurgu yapar.¹⁸⁵

(639) وَلِيَحْذَرَ اللَّحَانَ وَالْمُصَجِّفَا ... عَلَى حَدِيثِهِ بِأَنْ يُحَرِّفَا

(640) فَيَدْخُلَا فِي قَوْلِهِ مَنْ كَذَبَا ... فَحَقُّ النَّحْوِ عَلَى مَنْ طَلَبَا

(641) وَالْأَخْذُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ لَا الْكُتُبِ ... أَدْفَعُ لِلتَّصْحِيفِ فَاسْمَعُ وَأَدَّابُ

¹⁸¹ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 138

¹⁸² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, s. 648

¹⁸³ Abdullah Siracüddin’e göre, ilk dönem ulemasının ekseriyeti tashif (veya musahhaf) ve tahrif (veya muharraf) kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Bkz. Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 138

¹⁸⁴ Buhâri, *Sahih*, İlim 38, hadis no: 108

¹⁸⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, III, s. 158

2.35. Mevzû

Sözlük anlamı “uydurma, uydurulmuş” anlamına gelen mevzû, Hz. Peygamber’in söylemediği bir sözü, yapmadığı bir işi, sanki Hz. Peygamber (s.a.v) söylemiş ve yapmış gibi, “Hz. Peygamber şöyle dedi” veya “Hz. Peygamber şöyle yaptı” şeklinde nakledilen uydurma sözlere denilir.¹⁸⁶ Sıradan bir insanın yapmadığı bir işi veya söylemediği bir sözü ona nisbet etmeyi “kavlü’z-zûr” olarak gören ve büyük günahların en büyüklerinden sayan İslâm dini,¹⁸⁷ elbette makamı büyük insanların söylemediği bir sözü ona nisbet etmeyi çok daha büyük ve çirkin görür. Hele Kur’ân’ı açıklamak ile görevlendirilen, konuştukları vahyin bir parçası olan, hayatı bütün insanlara örnek gösterilen, Allah’tan aldığı mesajları beşeriyete aktaran Hz. Muhammed’in (s.a.v) söylemediği bir sözü, yapmadığı bir işi, ona nisbet etmek, kelimelerle izah edilemeyecek kadar çirkin, kötü ve haramdır.¹⁸⁸ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) “*Kim bana bir yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın*”¹⁸⁹ buyurmaktadır. Hatta bu hadisin ağır tehdidinden dolayı birçok sahâbe, hadis rivayetini terkederek tam emin olmadıkları bir söz veya davranışı, Hz. Peygamber’e nisbet etmemişlerdir. Tereddüt ettikleri yerleri ise açıkça belirtmişlerdir.¹⁹⁰

İbnü’s-Salâh, mevzû sözü, zayıf hadis çeşitlerinin en şerlisi olarak görür. İster tergîb, ister terhîb, ister kıssalar, ister amellerin fazileti olsun, hiçbir konuda rivayetini helal saymaz.¹⁹¹

Uydurma hadislerin, uydurma maksatlarına ve konularına göre birçok çeşitleri vardır. Lakin kuruluş gayesi, makbûl ile merdûd’u birbirinden ayırt etmek olan hadis usûlü ilmi¹⁹² vasıtasıyla muhaddisler, özellikle Hz. Peygamber’e nispet edilen uydurma hadislerin her çeşidini keşfedip ortaya çıkarmışlar, neyin uydurma, neyin uydurma olmadığını ızhar edip beyan etmişlerdir.¹⁹³

İrâkî, “yalan, uydurma, aslı olmayan, üretilmiş haber” kelimeleriyle açıkladığı mevzû haberi, zayıf hadisin en şerlisi olarak görür.

¹⁸⁶ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 168

¹⁸⁷ Buhârî, *Sahîh*, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstiâbe 1. Müslim, *Sahîh*, İmân 143. Tirmizî, *Sünen*, Şehâdât 3, Birr 4

¹⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 202

¹⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, İlim 38. Hadis no: 107

¹⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 201

¹⁹¹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 98; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, s. 323

¹⁹² Süyûtî, *Elfîyye*, s. 3

¹⁹³ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 99

Her ne surette olursa olsun, mevzû olduğunu beyan etmeden zikredilmesine hadis ulemasının cevaz vermediğini söyler. Mevzû haberin birçok çeşidinden bahseder. En zararlı türü, zâhidlerin uydurduğu söz olarak görür. Zira insanlar onların faziletine güvenerek dediklerine inanmaktadır. Ancak Allah Teâlâ, onların uydurdukları sözleri tenkid eden hadis âlimlerini görevlendirmiştir. Hadis uleması, onların uydurdukları fâsid haberleri bulup ortaya çıkarmıştır:¹⁹⁴

225 - شَرُّ الضَّعِيفِ الْخَبِيرُ الْمَوْضُوعُ ... الْكُذِبُ الْمُخْتَلَقُ الْمَصْنُوعُ

226 - وَكَيْفَ كَانَ لَمْ يُجِزُوا ذِكْرَهُ ... لِمَنْ عِلْمٌ مَا لَمْ يُبَيِّنْ أَمْرَهُ

227 - وَأَكْثَرَ الْجَامِعِ فِيهِ إِذْ خَرَجَ ... لِمُطَلَقِ الضَّعْفِ عَنِ أَبِي الْفَرَجِ

228 - وَالْوَاضِعُونَ لِلْحَدِيثِ أَضْرَبُ ... أَضْرَبُهُمْ قَوْمٌ لَزَّهُدٍ نُسِبُوا

229 - قَدْ وَضَعُوا حِسْبَةً فَقُبِلَتْ ... مِنْهُمْ رُكُونًا لَهُمْ وَنُقِلَتْ

230 - فَفَيَضَنَّ اللَّهُ لَهَا نِقَادَهَا ... فَيَبَيِّنُوا بِنَفْسِهِمْ فَسَادَهَا

El-Manzûmetü'l-Fehmiyye, Hz. Peygamber'e uydurulan her söz ve fiilin, diğer insanlara uydurulan sözlerden daha şiddetli olduğunu, ister tergîb veya terhîb konusunda olsun, ister Hz. Peygamber'in lehinde veya aleyhinde olsun, hadis uydurmanın mutlak olarak haram olduğunu nazmetmiştir.

69- Ahmed'e uydurulan her söz, şedid mevzûdur,
Her kim, neden yaparsa yapsın, mutlak memnûdur
70- O'na nisbet edilen yalan, en şerli haber,
Münezzeh'tir hepsinden, şanlı, kutlu Peygamber.

Ayrıca Hz. Peygamber'e uydurulan sözleri, hadis âlimlerinin bulup ortaya çıkardığını, O'nun söyledikleri ile söylemediklerini bir birinden ayırdıklarını, böylece hem İslâm ümmetine hem de bütün beşeriyete büyük bir hizmet ettiklerini vurgulayarak, hadis ilimlerinde emeği geçen bütün muhaddislere "... Allah onlardan râzı olsun, mizanları hasene, kabirleri nur dolsun" diyerek dua eder:

¹⁹⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, s. 309

71- Yalan uydurmuş O'na, tarihte nice zındık
Lakin, bunlar görülmez, farkedilmez mi sandık?
72- Nice muhaddis çıkıp, çöllerde ter döktüler
Bidat ve hurafeyi, çekip kökten söktüler
73- Ümmet râzı onlardan, Mevlâ da râzı olsun,
Mizanları hasene, kabirleri nur dolsun.

3. Hâtime:

Üç senelik yoğun bir doktora çalışmasından sonra, Temmuz 2019/Şevval 1440 senesinde tamamlanan *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye* şöyle sona erer:

74-Bitti bu manzûme, bir gece, vakt-i seherde
Döndüm kibleye, gönlüm semâda, yüzüm yerde
75- Yüce Sultandan rahmet, mağfiret, af dilerim
Bilirim, O Rahmân'dır, Gaffâr'dır, hem de Kerim
76- Tam, bin dört yüz kırk sene geçmiş, kutsal hicretten
İsterim ben bir makam, cennet üstü cennetten
77- Verdik onun ismine, Manzûme-i Fehmiyye
Binsin ona yönelen, Nuh'la yüzen gemiye
78- Duacıyım ben, onu, ihlas ile tutana
Mevlâ ikram yağdırsın, okuyup okutana
79- Nebî'ye gönderirim, dâim salât ve selâm,
Adedince, dillerden çıkan, her harf, her kelâm,
80- Âlemlerin Rabbi'dir, kâinatta tek sultan,
Arşa çıkar nice hamd, sayısız nice kuldân.

SONUÇ

YÖK'ün resmi internet sayfasında, hadis ile ilgili 200'ün üzerinde doktora tezi ve 800'ün üzerinde yüksek lisans tez taraması yapıldıktan sonra İlahiyat Fakülteleri'nde daha önce Arapça yazılan manzûm hadis usûlü eserleri üzerine bir doktora tezi çalışması yapılmadığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans seviyesinde de sadece Irâkî'nin *Elfiyye*'si üzerine bir tez hazırlanmış olması sebebiyle, bu alanın, diğer araştırmacılar için bâkir, münbit ve zengin bir alan olduğu kanaatine varılmıştır. Bu sebeple de Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

“Hadis Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması” adlı doktora tezi hazırlama gereği duyulmuştur.

Manzûme-i Fehmiyye’de zikri geçen sahih, zayıf, hasen, mürsel, munkatı gibi hadis usûlü ıstılahları tanımlamaları ile kadim ilim geleneğimizde mensûr ve manzûm hadis usûlü kitaplarında geçen tanımlamaların birbiriyle uyum içinde olduğu tespit edilmiş, ancak aralarında umum-husus, mutlak-mukayyed, ihtisar-tafsil gibi bazı hafif farklılıkların olduğu görülmüştür. Meselâ Fehmiyye, “sahih hadis” tarifinde şu âlimlerle uyum içindedir: İbnü’s-Salâh eş-Şehrezûrî, Muhyiddin en-Nevevî, İbnü Dakîk el-İd, İbn Cemâa, Şemsüddin ez-Zehebi, Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvîni, Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî, İbn Hacer el-Askalâni, Muhammed b. Süleyman b. Sa’d el-Kâfiyecî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Süyûtî.

Araştırmada, ne İrâkî’nin manzûm muttasıl hadis tarifinin ne de Süyûtî’nin manzûm muttasıl hadis tarifinin, Hz. Peygamber’e ref edilen muttasıl hadis ile müsned hadisi birbirinden ayırmadığı tespit edilmiştir. Nitekim her ikisinin yaptığı muttasıl hadis tarifinin içine müsned hadis de girmektedir. Onların tariflerinde müsnedi, merfû muttasıldan ayıran bir kriter yoktur. Lâkin Fehmiyye’nin muttasıl hadis tarifinde, İbnü’s-Salâh’ın görüşü referans alınarak, ittisâlin semâ yoluyla olması kaydı, merfû muttasıl ile müsnedi birbirinden ayırmıştır. Aynı kayıt *Beykûniyye*’de de vardır. Böylece “*Fehmiyye ve Beykûniyye’nin manzûm muttasıl hadis tarifleri, muttasıl hadisi müsned hadisten ayırması yönüyle, İrâkî ve Süyûtî’nin tariflerinden daha isabetli bir tarif*” olduğu söylenebilir.

Seksen beyitten oluşan el-Manzûmetü’l-Fehmiyye, 7+7=14’lü hece yapısı, zengin kâfiyeleri, akademik muhtevası ve çekici üslûbuyla, Cumhuriyet Dönemi hadis usûlü çalışmalarına farklı bir boyut kazandırması hedeflenmektedir. Zira –bildiğimiz kadarıyla- Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa hadis usûlü, Türkçe manzûme ile yazılmıştır. Bu manzûme, sahasında özgün bir çalışma olması yönüyle ehemmiyet kazandığı gibi, diğer araştırmacılar tarafından daha güzelinin ortaya konmasına bir vesile olması, lisans ve lisansüstü seviyede hadis usûlünün farklı ve edebi bir üslûpla öğrenim ve öğretimine katkı sağlaması gibi yönleriyle de önemli bir eserdir.

“El-Manzûmetü’l-Fehmiyye mükemmel bir manzûmedir. Onda hiçbir kusur (eksiklik) ve hata yoktur” gibi müfrit bir iddiada bulunmak mümkün değildir. Bu nedenle, iyi bir niyetle görülen hataların, yine iyi bir üslûpla tarafımıza bildirilmesi, samimi takdir ve teşekkürlerimizi sunmamıza vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, Mustafa Celil, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmî*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2018
- Bulut, Ali, *Bedi' İlmî*, İstanbul, İFAV yayınları, 1437/2016
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-luga*, thk. Ahmed Abdulgafur, Beyrut, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 1407/1987
- Çakan, İsmail Lütfü, "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, IV, sayı 3, (1980)
- Çiçek, Fehmi, "Hadis Usûlü Literatüründe Manzûmeler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020,
- Çiçek, "Ahmed b. Ferah el-İşbîlî'nin (ö.699/1300) "Garâmî Sahîh" Adlı Manzûmesinin Hadis Usûlü Açısından Değerlendirilmesi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 14, 2019
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk, Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Saydâ, el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *el-Vasît fî ulûmi mustalahi'l-hadîs*, bsy. Daru'l-fikri'l-arabi, t.y
- Ebu Zehvü, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisün*, Kahire, Dâru'l-fikri'l-arabi, 1378/1958
- Ehdel, Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul, *el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-lugavi*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Beyrut, Daru İbn Hazm, 1427/2007
- Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya, *Fethu'l-bâkî bi şerhi El-fiyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir el-Fahl, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422/2002

- Hacıoğlu, Nejla, “Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Hadis Eserleri Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIX/1, 2016
- Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed, *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi’*, thk. Mahmûd Tahhân, Riyad, Mektebetü’l-me’ârif, t.y
- Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi el-Medenî v.d. Medine, Mektebetü’l-ilmîyye, t.y
- Hatib el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve’l-müfterik*, thk. Muhammed Sâdık, Dımeşk, Dâru’l-Kâdirî, 1417/1997
- Hatiboğlu, İbrahim, “Râmhürmüzi”, *DİA*, XXXIV, 2007
- Hattâbî, Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed, *Me’âlimü’s-sünen*, Halep, Matbaatü’l-ilmîyye, 1350/1932
- Hüveyyî, Muhammed b. Ahmed b. Halil, *Aksa’l-emel ve’s-sûl fî ilmi hadîsi’r-rasûl*, thk. Nevaf Abbas Habib el-Münâvir, Kuveyt, Küliyetü’d-dirâsâti’l-ulyâ, 1437/2015
- Irâkî, Ebü’l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî, *Şerhu’t-tebsıra ve’t-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hemîm, Beyrut, Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1422/2002
- İsfehânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *Hilyetü’l-evliya ve tabakâtü’l-asfiyâ*, Mısır, Dâru’s-saâde, 1394/1974
- İbn Cemâa, Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrahim b. Sa’dullah b. Cemâa, *el-Menhelü’r-revî fî muhtasari ‘ulûmi’l-hadîsi’nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dimaşk, Dâru’l-fikir, 1406/1985
- İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fî şerhi Nuhbeti’l-fiker*, Dimaşk, Matbaatu’s-sabâh, 1421/2000
- İbn Hacer, *Tağlîku’t-ta’lik*, thk. Saîd Abdurrahman Musa Kazakî, Beyrut, El-Mektebü’l-İslâmî, 1405/1984
- İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi’bni’s-Salâh*, thk. Rabi’ b. Hâdi Umeyr el-Medhâlî, Medine, İmâdetü’l-bahsi’l-ilmî bi’l-Câmiati’l-İslâmîyye, 1404/1984

- İbn Hibban, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1419/1998
- İbn Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut, el-Mektebü'l-islam, t.y.
- İbn Mulakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî, Suudi Arabistan, Dâru Fevvâz, 1413/1992
- İbnü Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muwattai mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Mağrib, Vizâratü umûmi'l-evkâf ve's-şu'ûni'l-islâmiyye, 1387/1967
- İbnü Dakîk'l-İd, Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî, *el-İktirâh fî beyâni'l-istilâh*, Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y
- İbnü's-Salâh, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman, *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs*, thk. Nurettin Itr, Beyrut, Dâru'l-fikir, 1406/1986
- Kâdi İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Kahire, Dâru't-türâs, 1379/1959
- Kâfiyecî, Muhammed b. Süleyman, *el-Muhtasar fî 'ilmi'l-eser*, thk. Ali Zevîn, Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 1407/1986
- Kandemir, M. Yaşar, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, XVI, 1997
- Kandemir, M. Yaşar, "Hâkim en-Nisâbüri", *DİA*, XV, 1997
- Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, XIX, 1999
- Kandemir, M. Yaşar, "İbn Mende", *DİA*, XX, 1999
- Kandemir, M. Yaşar, "Kadı İyaz", *DİA*, XXIV, 2001
- Kandemir, M. Yaşar, "Nevevî", *DİA*, XXXIII, 2007

- Kâsimî, Muhammed Cemâleddin b. Muhammed b. Said, *Kavâidi't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır, el-Matbaatül-kübrâ el-emîriyye, 1323/1905, VII. bsk
- Kazvîni, Ömer b. Ali b. Ömer, *Meşihatü'l-Kazvîni*, thk. Dr. Âmir Hasan Sabri, bsy. Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1425/2005
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyânî meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*, thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî, bsy. Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1421/2000
- Koçak, Muhsin, "Münâvî", *DİA*, XXXI, 2006
- Koçkuzu, Ali Osman, "Beykûniyye", *DİA*, 1998
- Kutlay, Halil İbrahim, *Hadiste Sened Tenkidi*, İstanbul, Elif Yayınları, 1436/2015
- Küçük, Râşid, "İsnâd", *DİA*, XXIII, 2001
- Meşşât, Hasan b. Muhammed, *Raf'u'l-estâr an mehâyâyâ muhadderâti Tal'ati'l-envâr*, Mekke, Mektebetü's-selefiye, 1410/1990
- Minyâvî, Ebu Münzir Mahmud b. Muhammed, *Şerhu'l-mûkıza li'z-Zehbî*, el- Mısır, Mektebetü's-şâmîle, 1432/2010
- Mübârekfûrî, Ebu Hasan Ubeydullah b. Muhammed, *Mir'atü'l-mefâtiħ şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*, Hindistan, İdâretü'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'da'veti ve'l-iftâ, 1404/1983, III.bsk.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâcü'l-ârifin b. Ali, *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*, thk. Abdulkadir el-Arnâvut, Dimaşk, Dâru ibn kesir, t.y.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ rasûlillah*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabi, Beyrut, t.y.

- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabi, 1392/1972, II.bsk
- Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Haşat, Beyrut, Dâru'l-kitabi'l-arabi, 1405/1984
- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y. II. bsk.
- Özkan, Halit, "Zühri", *DİA*, XXXIV, 2013
- Özkuyumcu, Nâdir, "İbn Beşkûvâl", *DİA*, XIX, 1999
- Râmhürmüzî, Ebu Muhammed Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*, Beyrut, Dâru'l-fikir, 1404/1983, II.bsk.
- Sandıkçı, Kemal, "Halili", *DİA*, XV, 1997
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis*, thk. Ali Hüseyin Ali, Mısır, Mektebetü's-sünne, 1424/2003
- Sehâvî, *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdül-mün'im İbrahim, bsy. Mektebetü evlâdiş-şeyh li't-türâs, 1421/2001
- Siracüddin, Abdullah, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fi mustalahi'l-hadis*, Halep, Dâru'l-fellah, t.y
- Subhî İbrahim es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*, Beyrut, Dâru'l-ilim, 1404/1984,
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Emru bi'l-ittibâ' ve'n-nehÿü 'ani'l-ibtidâ'*, bsy. Metâbiu'r-raşid, 1409/1988
- Süyûtî, *Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, bsy. Mektebetü'l-ilmiyye, t.y
- Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi takribi'n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, bsy. Daru Taybe, t.y.

- Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1400/1980
- Şınkîti, Ahmet b. Seyyidi Muhammed, *Ta'likû't-tehaf 'alâ manzûmeti tarfeti't-taraf fî mustalahi men selef*, thk. Dr. Ebu Âliye el-Mehasî, Acman, Mektebetü'l-furkan, 1419/1999
- Şümünnî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed, *el-Âliyyü'r-rütbe fî şerhi nazmi'n-Nuhbe*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâiri, Beyrut, Daru İbn Hazm, 1423/2003
- Tahhân, Mahmud b. Ahmed b. Mahmud, *Teystrü mustalahi'l-hadis*, bsy. Mektebetü'l-me'arif, t.y. X.bsk.
- Tankuş, Emine, *Müselsel Hadis*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, 2010
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd, Süleyman b. Davud b. Cârûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hecr, Mısır, 1419/1999
- Tîbî, Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed, *el-Hülâsa fî ma'rifeti'l-hadis*, bsy. el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1430/2008
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-İlelü's-sağır*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, Daru İhyai't-türâsi'l-arabî, t.y
- Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Daru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut, 1419/1998
- Topuzoğlu, Tevfik Rüşdü, "Ebu Esved, ed-Düeli", *DİA*, X, 1994
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadis*, thk. Fehd b. Nâsır b. İbrahim Süleyman, bsy. Dâru's-süreyyâ li'n-neşr, 1423/2003
- Yücel, Ahmet, "Avâlî", *DİA*, IV, 1991
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *el-Mükıza fî ilmi mustalahi'l-hadis*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Halep, Mektebü'l-matbûati'l-islâmiyye, 1412/1991, II.bsk.